

parken van herinnering

notitie Uitvaart en gedenken in Apeldoorn 2021-2040

Samenvatting

Iedereen krijgt er vroeg of laat mee te maken, onze sterfelijkheid. Jaarlijks betreft het ca 1% van de bevolking. En dat getal neemt de komende jaren als gevolg van de vergrijzing en bevolkingsgroei toe, waardoor in de komende 20 jaar ruim 36.000 sterfgevallen te verwachten zijn.

De gemeente heeft, met de Wet op de lijkbezorging als kader, meerdere rollen te vervullen rond het overlijden van inwoners. Zo vindt het overgrote deel van de begravingen plaats op gemeentelijke begraafplaatsen. Daarnaast zijn er meerdere bijzondere (niet-gemeentelijke) begraafplaatsen en is op de grootste begraafplaats Heidehof het crematorium van Monuta gevestigd.

Begraafplaatsen zijn om meerdere redenen van betekenis. Het zijn verstilde sfeervolle plekken van rouw, herinnering persoonlijke gedachten en bezinning. Maar ook schatkamers van historie, erfgoed en bijzondere natuur. Zoals bijvoorbeeld het rijksmonument begraafplaats Soerenseweg. De vele crematies, begravingen en gedenkevenementen worden op de achtergrond begeleid door een keur van vakmensen, uitvaartverzorgers en vrijwilligers die zich onzichtbaar bewegen tussen organisatie, uitvoering en persoonlijke aandacht voor de bezoeker.

De wijze waarop mensen kiezen voor 'het laatste afscheid' verandert in de tijd. Om daar goed op in te kunnen spelen is het nodig om te weten welke ontwikkelingen zich voordoen en wat dat betekent voor de facilitering en het ruimtebeslag. De verschuiving van begraven naar cremeren, die wij de afgelopen decennia zagen, lijkt te stabiliseren in een verhouding van ca 1/3 staat tot 2/3. Die verhouding blijkt ook uit een burgerenquête onder de inwoners van 55 jaar en ouder. Als belangrijke ontwikkelingen komen naar voren de persoonlijke uitvaart, een opkomende belangstelling voor natuurbegraven, een groei van het begraven volgens islamitische traditie en de behoefte aan herinnering en gedenken.

Het natuurbegraven leidt tot belangrijke verschuivingen in het ruimtegebruik. Het is nog onzeker hoe ver deze vorm doorgroeit en wat dat betekent voor de andere uitvaartvormen. Dat is uitgewerkt in verschillende groeiscenario's. Een scenario met een groei naar 12 tot 16% van het aantal uitvaarten in 2040 lijkt niet onrealistisch. Dit heeft zijn weerslag op het aantal 'traditionele' begravingen en crematies. Al leidt dit door de toename van de sterfte niet tot heel grote verschuivingen in aantallen.

De gemeente is bevoegd tot het aanwijzen van bijzondere begraafplaatsen. De beleidslijn uit 1997 heeft aanpassing met betrekking tot natuurbegraven. Deze wijze van begraven kent een positiever verdienmodel dan de traditionele vorm en heeft de interesse van private initiatieven. Apeldoorn heeft een gunstige ligging voor natuurbegraafplaatsen. De vraag is in hoeverre de gemeente naast de lokale behoefte hier ruimte aan wil bieden. Vanwege het grote ruimtebeslag wordt voorgesteld om hier terughoudend mee om te gaan en vooral aan te sluiten bij de bestaande begraafplaatsen.

Islamitisch begraven laat zich goed inpassen in het traditioneel begraven, maar kent eigen rituelen en het principe van eeuwigdurend begraven. Dat laatste is niet te verenigen met de uitgangspunten van de gemeentelijke begraafplaatsen. Graven van onbepaalde tijd komen daar wel bij in de buurt.

Verder zijn er ideeën en initiatieven rond gedenken en herinneren. Zoals het idee van een herinneringsbos en het eerherstel voor de Ambonese KNIL-veteranen die in Apeldoorn begraven zijn.

*En als ik dood ga, huil maar niet
ik ben niet echt dood, zo moet je weten
't is maar een lichaam dat ik achterliet
dood ben ik pas als jij me bent vergeten*

(Bram Vermeulen)

Inhoudsopgave

Samenvatting

Inleiding

Hoofdstuk 1: Achter de sterfelijkheid...

- 1.1 De omgang met de gestorvene door de jaren heen
- 1.2 Ook voor de sterfelijkheid gelden wetten
- 1.3 Begraafplaatsen als gedenkomgeving
- 1.4 Maatschappelijke ontwikkelingen
- 1.5 Wat vinden inwoners belangrijk ?

Hoofdstuk 2: Begraven en cremeren in Apeldoorn

- 2.1 Belangrijkste actoren
- 2.2 Rolneming gemeente
- 2.3 Feiten en cijfers
- 2.4 Beheer en exploitatie van de gemeentelijke begraafplaatsen
- 2.5 Crematorium en paviljoen Heidehof
- 2.6 Wat kosten de graven en diensten in Apeldoorn?
- 2.7 Bijzondere begraafplaatsen
- 2.8 Identiteit en erfgoed gemeentelijke begraafplaatsen
- 2.9 Duurzaamheid
- 2.10 Beheersverordening begraafplaatsen
- 2.11 Algemene uitgangspunten voor het beheer

Hoofdstuk 3: Ontwikkelingen

- 3.2 Begraafplaats en crematorium Heidehof
- 3.2 Natuurbegraven als nieuwe begraafvorm
- 3.3 Toevoeging natuurbegraven aan gemeentelijk aanbod
- 3.4 Islamitisch begraven

Hoofdstuk 4: Benodigde en beschikbare capaciteit tot 2040

- 4.1 Prognose capaciteitsbehoefte
- 4.2 Capaciteitsbehoefte bij verschillende groeiscenario's natuurbegraven
- 4.3 In hoeverre voorziet de huidige capaciteit in de toekomstige behoefte?

Hoofdstuk 5: Herinneren en gedenken

- 5.1 De begraafplaats als gedenkomgeving
- 5.2 Initiatief voor een herinneringsbos
- 5.3 Graven van Ambonese KNIL-veteranen

Hoofdstuk 6: Uitvoeringsprogramma voor de periode 2022-2030

Hoofdstuk 7: Risicoparagraaf

- Bijlagen :**
- 1. Resultaten enquête bewonerspanel
 - 2. Burgemeestersbrief ambonese KNIL-veteranen

1. Achter de sterfelijkheid....

Eén zekerheid die we bij onze geboorte meekrijgen is dat er een moment komt dat we sterven. Er zijn veel beschouwingen over wat dat betekent voor lichaam, geest en ziel en evenzoveel manieren om daar uiting aan te geven. Iedereen krijgt er vroeg of laat mee te maken, het overlijden van een familielid, vriend of goede bekende. En uiteindelijk de eigen dood. Voor sommigen is dit het definitieve einde, voor anderen het begin van iets wat buiten het aardse staat. We bereiden ons erop voor of zijn er totaal niet op voorbereid. We ondergaan het met gelatenheid of verzetten ons tot het laatste moment. Maar als het dan zover is komt onherroepelijk het moment van het laatste afscheid, waarbij het stoffelijk lichaam weer in de natuurlijke kringloop wordt opgenomen. Hoe het ook gaat, dit laatste afscheid van het aardse bestaan is een moment van indringende beleving van ons menszijn, omkleed met symboliek, rituelen en emoties. Dat houdt niet op bij de begrafenis of crematie maar kan nog lang in de nagedachtenis doorleven.

1.1 De omgang met de gestorvene door de jaren heen

De manier waarop we met de overledenen omgaan is cultuurgebonden en verandert in de tijd. Soms kunnen we dat in de huidige tijd nog terugzien. Zo ligt de Veluwe bezaaid met grafheuvels die daar enkele duizenden jaren voor onze jaartelling zijn opgericht. Vanaf de Bronstijd werd het gebruikelijk om de overledenen te verbranden. Bij de kerstening (bekering tot christenen) van de lage landen vanaf de vroege middeleeuwen raakte lijkverbranding uit zwang. Christenen gingen uit van begraven. Zij beschouwden verbranding als een heidens ritueel. Karel de Grote verbood tenslotte het verbranden. Begraven was een met kerkelijke gemeenschappen verbonden aangelegenheid. Zo ontstonden de begraafplaatsen bij de kerk, de kerkhoven. Het was een geruststellende gedachte om in de buurt van het gebedshuis op gewijde grond begraven te worden. Daarmee was de verbinding met het 'hogere' gewaarborgd. Belangrijke personen werden liefst in de kerk begraven, dichtbij God.

Rond de 18^e eeuw kwamen de eerste collectieve fondsen om de kosten van het begraven op te vangen. Tot dan was begraven vooral een zaak van naoberschap en de kerk. In 1829 kwam er een verbod op het begraven in de kerk. De kerkhoven waren overvol en dat leidde tot onhygiënische toestanden. Er ontstonden gemeentelijke begraafplaatsen buiten de bebouwde kom. In Apeldoorn kwam in 1829 de eerste gemeentelijke begraafplaats in Beekbergen.

In de 20e eeuw werd in Nederland het cremeren geïntroduceerd als nieuwe vorm om met overledenen om te gaan. Het zou tot 1955 duren voordat cremeren onder restricties in Nederland ook wettelijk werd toegestaan. In 1963 stond de katholieke kerk ook cremeren toe en vanaf 1991 is cremeren gelijk gesteld aan begraven. Dat leidde tot een sterke opkomst van crematoria in Nederland, waaronder in 1994 het crematorium op begraafplaats Heidehof. Cremeren is inmiddels de belangrijkste uitvaartvorm.

De wereld van de uitvaart is in de loop van de tijd dus sterk veranderd. De rol van de kerken is fors verminderd, al hebben kerkgenootschappen nog steeds het recht om een eigen begraafplaats te hebben. De uitvaart is meer een afspiegeling van de persoonlijke behoefte in een vraag- en aanbodgerichte marktsamenleving. Waarbij er ruimte is voor nieuwe vormen van uitingen en rituelen. De vraag is hoe zich dit in de toekomst verder ontwikkelt? Zet het cremeren verder door? Komen er nieuwe 'verwerkingsvormen' en hoe worden die ontvangen? Loopt het begraven verder terug of krijgt het een andere verschijningsvorm, zoals bijvoorbeeld te zien is op natuurbegraafplaatsen? En wat betekent dit voor de rol van de overheid?

1.2 Ook voor de sterfelijkheid gelden wetten

Zoals het aardse bestaan is omkleed met wetten is er ook een wet voor dit laatste stuk, de Wet op de Lijkbezorging uit 1991 (Wlb). In deze wet en daaruit voortkomende besluiten staan principes en regels die van belang zijn voor een waardige en voor de volksgezondheid verantwoorde omgang met de overledene. In die wet is een belangrijke rol weggelegd voor de gemeentelijke overheid. Zij draagt de zorg voor een voldoende beschikbaarheid van algemene begraafplaatsen en heeft een vergunning verlenende bevoegdheid voor bijzondere begraafplaatsen en crematoria. Het uit de wet voortvloeiende Besluit op de lijkbezorging (Blb) stelt regels voor de uitvoering. Het is aan nabestaanden, uitvaartverzorgers en beheerders van begraafplaatsen en crematoria om zelf invulling te geven aan de rituele en levensbeschouwelijke componenten.

Wettelijk zijn er vier mogelijke bestemmingen voor het stoffelijk overschot: begraven, cremeren, het zeemansgraf en het ter beschikking stellen van de wetenschap. En er zijn andere vormen voor de verwerking van de overledene in onderzoek, zoals versnelling van het biologische afbreekproces (humusatie) of door oplossen in een vloeistof (resomeren). Laatstgenoemde vorm is goedgekeurd door de gezondheidsraad en krijgt naar verwachting binnen niet al te lange tijd een wettelijke basis.

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken bereidt een wijziging van de Wet op de lijkbezorging voor die binnen enkele jaren ingevoerd wordt. De wens is een toekomstbestendige wet te maken die ruimte biedt voor innovatie en duurzaamheid en inspeelt op maatschappelijke ontwikkelingen.

1.3 Begraafplaatsen als gedenkomgeving

Zolang er mensen zijn gedenken zij hun doden. Er is een behoefte om in gedachten en rituelen stil te kunnen staan bij gebeurtenissen die een diepe impact in ons menselijk leven hebben.

Begraafplaatsen hebben een vanzelfsprekende betekenis als gedenkomgeving. De herinnering aan overleden geliefden en het besef van onze eigen vergankelijkheid is hier altijd dichtbij. Mensen komen niet alleen tijdens een begrafenis of crematie op een begraafplaats, maar keren daar vaker terug. De behoefte aan gedenken blijkt uit de gevarieerde en persoonlijke uitingen op graven, waar vaak nog lang brandende kaarsjes en verse bloemen te vinden zijn. Voor georganiseerde gedenkevenementen zoals bijvoorbeeld Licht op herinnering blijkt een grote belangstelling te bestaan.

Behalve de persoonlijke beleving naar aanleiding van een begrafenis of crematie is een begraafplaats ook een 'archief' van de gemeenschap. Dat gaat om meer dan een grafsteen met een tekst. De vele uitingen op en om graven vertellen ons iets over hoe mensen in het leven hebben gestaan, wie zij waren en hun kenmerkende cultuur. Het gaat om persoonlijke uitingen bij graven of urnenkelders, maar ook om monumenten die getuigen van indringende levensgebeurtenissen. Daarnaast vertegenwoordigen de vormgeving en aankleding van begraafplaatsen tijdsbeelden van inkeer en overdenking.

Een heftige gebeurtenis in de openbare ruimte geeft soms aanleiding tot het plaatsen van een monument in de berm ter nagedachtenis aan een of meerdere, meestal verkeersslachtoffers. De gemeente wil respectvol omgaan met de gevoelens die aanleiding geven tot het plaatsen van een bermmonument. Tegelijk moet het de openbare orde en de verkeersveiligheid niet in gevaar brengen. Ook is het niet de bedoeling dat het een blijvend monument wordt. Sinds 2012 biedt de APV de mogelijkheid om voor vijf jaar vergunning te krijgen voor een dergelijk monument. In enkele gevallen is het monument verplaatst naar een begraafplaats. De wisselende ervaringen die opgedaan zijn met de bermmonumenten geven aanleiding om de huidige beleidslijn in 2022 te evalueren.

1.4 Maatschappelijke ontwikkelingen

De ontwikkelingen die zich in de samenleving voltrekken zijn ook zichtbaar in de wijze waarop uiting gegeven wordt aan de sterfelijkheid. Begraafplaatsen zijn al lang geen 'kerkhof' meer, maar een plek van diversiteit en persoonlijke uitingen. Dat blijkt zowel in de verschillende vormen van begraven als in de verscheidenheid aan rituelen die tijdens de begrafenis of crematie worden toegepast. De dienstverlening op en rond de begraafplaatsen verandert hierin mee. Er is een grote variatie in aanbod van mogelijkheden en uitvaartondernemers die daar uitvoering aan geven. Dat vraagt van de gemeente als begraafplaatsbeheerder een andere rol. Zij is veel meer de facilitator van een passende begraaf-, crematie-, en gedenkomgeving en een 'marktmeester' voor de spelregels die daarvoor gelden.

De afgelopen decennia heeft een grote verschuiving plaatsgevonden van begraven naar cremeren. Die trend lijkt zich inmiddels te stabiliseren. Ontkerkelijking speelt in de keuze voor cremeren een rol, maar ook zaken als ontzorging van de nabestaanden en lagere kosten. Er zijn nieuwe uitvaartvormen in opkomst. De belangrijkste daarvan is het natuurbegraven. Daarin wordt ontzorging gecombineerd met beleving en zingeving. Ook in opkomst, met name vanwege de groei van het aantal niet-westerse immigranten, is het islamitisch begraven. Verder zijn er nieuwe vormen in ontwikkeling. De meest kansrijke om binnenkort wettelijke goedkeuring te krijgen is resomeren. Gezien het type proces lijkt dit met name een alternatief voor cremeren.

De begraafplaats krijgt een andere betekenis als plek van het laatste afscheid, waarbij een breed palet aan uitingsvormen en rituelen mogelijk is. De ontkerkelijking en individualisering zijn belangrijke trends. Tegelijkertijd verschijnen nieuwe vormen van zingeving die verbonden worden aan een overlijden. Het is niet nieuw dat mensen na hun overlijden iets na willen laten. Wel nieuw is dat je dat sterk terugvindt in meer aan de natuur, duurzaamheid en aan de begraven gerelateerde uitingsvormen. Dat komt bijvoorbeeld terug in de belangstelling voor natuurbegraven, maar ook in de keuzes voor grafmonumenten.

Ook zichtbaar is de grotere verscheidenheid aan culturele en levensbeschouwelijke stromingen, die elk hun eigen rituelen en uitingen kennen. Een trend die ook al langere tijd zichtbaar is, en aansluit bij de individualisering, is de behoefte aan een rijke verscheidenheid aan grafvormen en

arrangementen. De gemeentelijke begraafplaatsbeheerder is daardoor steeds meer een dienstverlener en facilitator van diensten.

1.5 Wat vinden de inwoners belangrijk ?

Om inzicht te krijgen in hoe de Apeldoornse bevolking naar hun eigen 'verscheiden' kijkt is een enquête gehouden onder 674 mensen boven 55 jaar van het burgerpanel (respons 42,1% van 1600). Uit de grote respons blijkt dat het onderwerp onder deze doelgroep leeft. De keuze voor de oudere doelgroep is gemaakt omdat deze groep de komende decennia het meest met dit thema wordt geconfronteerd. Hoewel het burgerpanel niet een evenwichtige afspiegeling van de bevolking is geeft het toch een redelijk beeld. Omdat er relatief veel hoogopgeleide oudere mannen deelnamen is de uitkomst op relevante onderdelen gecorrigeerd. Omdat natuurbegraven in opkomst is en de gemeente hier een verkenning naar doet is hier in de enquête veel aandacht aan gegeven. Om een breder beeld te krijgen hebben wij naast de enquête ook vragen gesteld aan een aantal stakeholders en is gesproken met vertegenwoordigers uit islamitische hoek. Dit omdat wij in het burgerpanel zien dat met name deze groep sterk ondervertegenwoordigd is.

Het burgerpanel (zie ook bijlage 1)

- Het burgerpanel bevestigt in grote lijnen de verhouding in de keuze 2/3 cremen: 1/3 begraven.
- Voor cremen geldt dat mensen hier met name voor kiezen om de nabestaanden te ontzorgen. Voor mensen met een lagere opleiding spelen de lagere kosten vaker een rol.
- Uitstrooien is de meest populaire vorm voor het omgaan met crematie-as.
- In de groep die kiest voor begraven evenaart natuurbegraven het traditionele begraven. Bij de keuze voor begraven spelen gevoel, beleving en traditie een belangrijke rol. Kosten nauwelijks. Lager opgeleiden kiezen iets minder vaak voor natuurbegraven dan middelbaar en hoger opgeleiden.
- Ook in de groep die in eerste instantie kiest voor cremen lijkt een behoorlijke belangstelling te bestaan voor natuurbegraven.
- De keuze voor natuurbegraven is een mix van gevoel, beleving en ontzorging nabestaanden. Daarnaast worden ook duurzaamheid en een langdurig graf als reden genoemd.
- Natuurbegraven is met name in de jongere groepen ouderen zeer populair; er lijkt sprake van een opkomende trend.
- Als je kijkt naar het potentieel natuurbegraven en daar ook het potentieel uit de mensen die in eerste instantie voor cremen kiezen in meeneemt dan is voor deze begraafvorm een flinke groei te verwachten. (20-30% van de respondenten spreekt het aan). Opmerking hierbij is dat natuurbegraven nog niet heel veel voorkomt en dat respondenten er verschillende beelden bij kunnen hebben.
- Bijna de helft van de respondenten komt 1 of meerdere keren per jaar op een begraafplaats.
- Als belangrijke verbeteringen op de begraafplaatsen worden genoemd natuur, koffieplek, ontmoeting en bushalte.

Islamitisch begraven

Hierover hebben wij gesproken met enkele vertegenwoordigers van Apeldoornse moskeeën en deelgenomen aan een landelijk bijeenkomst van het LOB¹ waarin dit thema centraal stond. Hieruit komt het beeld naar voren dat er een groeiende behoefte is aan begraven op islamitische basis. Met name omdat de groep ouderen toeneemt en omdat zij minder vaak in het land van herkomst worden begraven. Voor de jongere generatie is het een meer vanzelfsprekende keuze om in Nederland begraven te worden. Wat dit betekent voor de Apeldoornse situatie wordt beschreven in par 3.4

¹ Landelijk Overleg Begraafplaatsen

2. Begraven en cremeren in Apeldoorn

2.1 De belangrijkste actoren

Er is momenteel een breed scala van ondernemers die (delen van) de dienstverlening voor begraven en crematies op zich nemen. Ook groeit het aantal uitvaarten waarbij de nabestaanden zelf de regie nemen, meestal samen met een ondernemer voor specifieke ondersteuning. De kerk speelt een minder dominante rol. Wel komen levensbeschouwelijke elementen van zingeving, symbolen en rituelen terug bij seculiere begraven en crematies.

Mensen kiezen voor een uitvaartondernemer die een vrije keuze aanbiedt. De aanbodmarkt van uitvaartondernemers is de laatste jaren dan ook veel diverser en kleinschaliger geworden. Het persoonlijke is steeds meer leidend: “de liberalisering van de dood”.

Naast de gemeente die op 5 gemeentelijke begraafplaatsen het overgrote deel van de begravingen faciliteert zijn in Apeldoorn nog enkele andere partijen actief als begraafplaatsbeheerder. Het gaat dan om de kerkelijke instelling R.K.² begraafplaatsen die beheerder is van drie begraafplaatsen, de particuliere natuurbegraafplaats Westerwolde in Assel en nog enkele kleine aan de kerk of dorp gebonden begraafplaatsen in Hoenderloo en Loenen. Daarnaast is er de nationale erebegraving in Loenen.

De meeste crematies vinden plaats in het crematorium op begraafplaats Heidehof. Het is eigendom van Monuta maar opereert onder de naam Crematorium Heidehof als zelfstandige aanbieder van aan cremieren gerelateerde diensten. Dit gebeurt, vanwege de ligging op een gemeentelijke begraafplaats, in afstemming met de gemeente. De afspraken hierover liggen vast in een erfpachtcontract dat loopt tot 2033. Doordat Heidehof het enige crematorium in Apeldoorn is is er sprake van een zekere monopoliepositie. Dat vraagt om goede spelregels, waarbij het uitgangspunt is dat alle ondernemers gelijkwaardig gebruik kunnen maken van de crematiediensten.

De markt van uitvaartondernemers is zodanig divers dat er weinig ondernemers zijn die het volledige pakket kunnen aanbieden. Er is dus veel onderlinge uitwisseling van diensten en faciliteiten. Naast de ondernemers en kerkelijke organisaties zijn er ook veel vrijwilligers actief op de begraafplaatsen. Vaak ingegeven door persoonlijke betrokkenheid of vanwege een bijzondere achtergrond. Ook is er betrokkenheid vanuit de bijzondere erfgoed- en natuurwaarden. Door dit rijke palet van betrokkenen hebben de begraafplaatsen een bijzondere plaats in de Apeldoornse samenleving.

2.2 Rolneming gemeente

De gemeente heeft een centrale positie rond begraven en cremeren. Daarin vervult zij meerdere rollen:

- **regelgever:** voor het aanwijzen van algemene en bijzondere begraafplaatsen,
- **beheerder:** van de gemeentelijke begraafplaatsen,
- **dienstverlener:** voor informatie, planning en administratie,
- **ondernemer:** voor het innovatief en efficiënt exploiteren van de begraafplaatsen,
- **relatiebeheerder** naar alle betrokkenen rond begraafplaatsen,
- **hoeder van publieke waarden:** natuurlijk en cultureel erfgoed, inclusief,

² Rooms Katholieke

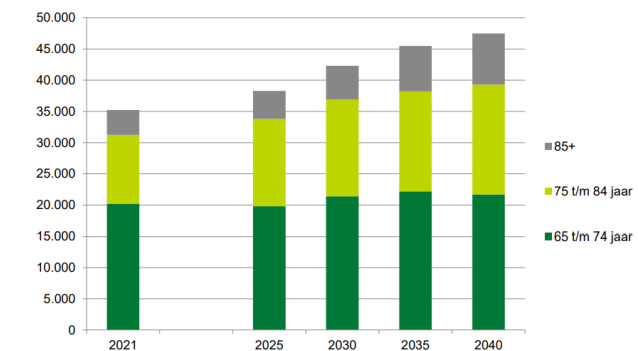
- **faciliteren** van plek en ruimte voor gedenken, rouw en herinnering,
- **marktmeester** tussen de verschillende partijen die gebruik maken van de begraafplaatsen
- **zorgzame overheid**: voor mensen die in eenzaamheid of armoede overleden zijn.

Rollen kunnen soms conflicterend zijn. Dat vraagt een sterk ontwikkeld rolbewustzijn bij de gemeentelijke beheerder. Maar ook een goede onderlinge afstemming tussen de verschillende gebruikers. Met name op de begraafplaats Heidehof komen veel belangen samen die soms conflicteren. Zo kan het hinderlijk zijn als tegelijk een begrafenis en een crematie plaatshebben. Om afstemmingsconflicten te voorkomen beheert de gemeente een digitale agenda. Deze agenda werkt volgens een transparant proces waarbij alle gebruikers kunnen inzien welke activiteiten wanneer plaatshebben.

2.3 Feiten en cijfers

Met de groei van de bevolking neemt ook het jaarlijkse aantal sterfgevallen toe. Tegelijkertijd heeft Apeldoorn een relatief oudere bevolking, waardoor het sterftcijfer hoger ligt dan het landelijk gemiddelde.

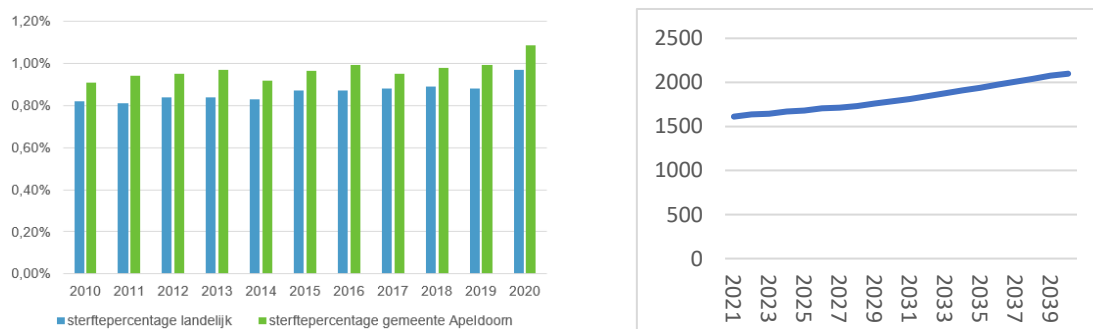
Fig. het aantal 65+-ers in Apeldoorn tot 2040

Bron: BRP en Primos

Apeldoorn verwacht een bevolkingsgroei van 164.000 in 2020 naar 180.000, of mogelijk meer, inwoners in 2040. In 2019 overleden 1605 personen. In 2020 waren dat er, in afwijking van de trend in de voorafgaande jaren, met 1780 aanmerkelijk meer. De ca 10% hogere sterfte door Covid is hier debet aan. Voor de berekening van de te verwachten sterfte gaan wij uit van een geleidelijke groei naar 180.000 inwoners. Het sterftcijfer, dat is het % van de bevolking dat in een jaar overlijdt, is de afgelopen jaren gegroeid van 0,91 in 2010 naar 0,99 in 2019. Los van het, naar verwachting tijdelijke, Covid-effect zal het sterftcijfer verder groeien. De verwachting is dat het cijfer de komende jaren oploopt tot ca 1,17% in 2040. De te verwachten sterfte is te bepalen door het oplopende bevolkingsaantal te combineren met de verwachte toename van het sterftcijfer.

Fig ontwikkeling sterftepercentage en sterfgevallen tot 2040

Gecorrigeerd op het incidentele effect van Covid loopt de te verwachten sterfte op naar 1780 in 2030 en 2100 in 2040.

Keuze voor uitvaartvormen

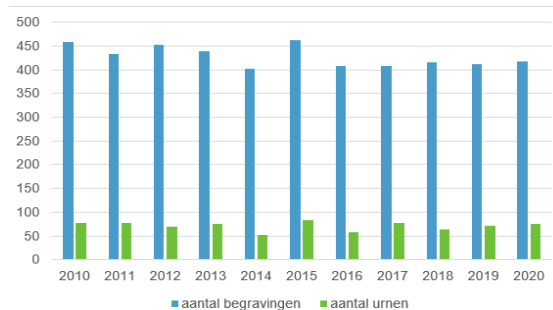
Elke overledene krijgt een uitvaartbestemming. Dat is vaak in Apeldoorn, in het crematorium of op een begraafplaats, maar het kan ook in een andere gemeente, of zelfs ander land zijn. Tegelijkertijd komen er mensen van buiten Apeldoorn hier op een begraafplaats of in het crematorium terecht. De precieze gegevens hierover zijn niet bekend. Globaal zullen deze stromen elkaar in evenwicht houden.

Op basis van de landelijk bekende cijfers, is de huidige bestemming van de overledenen als volgt verdeeld: 67 % cremeren en 33 % begraven. Daarnaast is er een klein, hier verwaarloosbaar, percentage van overledenen waarbij het lichaam ter beschikking van de wetenschap komt. Er is weinig reden om aan te nemen dat Apeldoorn sterk van de landelijke verdeling afwijkt. Dat komt ook niet naar voren uit de burgerpanel-enquête.

Van invloed op het aantal begravingen is het aantal crematies. In de periode 2010 – 2019 is het landelijk crematiepercentage gestegen van 56,94% tot 66,96%. In 2020 is het crematiepercentage voor het eerst gedaald tot 66,38%.

Voor het aandeel begraven is een onderscheid te maken voor begraven op openbare gemeentelijke begraafplaatsen en bijzondere begraafplaatsen. Het aandeel begraven op de gemeentelijke begraafplaatsen schommelt rond 25 á 26% van het aantal sterfgevallen. Het resterende deel (ca 7%) komt voor rekening van de bijzondere begraafplaatsen. Het gaat dan met name om de drie begraafplaatsen van de stichting RK begraafplaatsen en de begraafplaats Westerwolde.

Fig. aantal begravingen en urnenbijzettingen op gemeentelijke begraafplaatsen

Het is lastig te voorspellen hoe de verhoudingen zich verder gaan ontwikkelen. Dominante trends van de afgelopen decennia als cremeren en ontkerkelijking zijn inmiddels ongeveer gestabiliseerd. De belangrijkste verschuiving lijkt te zijn dat mensen vaker voor natuurbegraven willen kiezen. Dat blijkt ook uit de burgerpanel-enquête. Het aanbod daarvoor is momenteel nog beperkt, maar zal naar verwachting gaan groeien. In de paragraaf over de prognose van de toekomstige behoefte wordt dit verder uitgewerkt. Daarnaast neemt het islamitisch begraven de komende jaren toe. Het gaat hierbij om een nog relatief jonge groep.

De bovengenoemde cijfers vertalen zich in de volgende aantallen begrafenissen en crematies die plaatshebben:

- 4 á 5 crematies per dag op Heidehof ,
- gemiddeld 1,5 begrafenis per dag op een gemeentelijke begraafplaats,
- gemiddeld 1,5 begrafenis per week op een bijzondere begraafplaats.

Dat begraafplaatsen meer zijn dan een plek voor een begrafenis of crematie blijkt uit de vele jaarlijkse bezoekers. Nauwkeurige tellingen hiervan zijn er niet, maar een globale schatting laat zien dat het om 100.000 tot 150.000 bezoekers per jaar gaat.

2.4 Beheer en exploitatie van de gemeentelijke begraafplaatsen

De gemeente is de belangrijkste aanbieder van graven. Dat gebeurt op 5 begraafplaatsen.

Tabel: overzicht gemeentelijke begraafplaatsen

	Opp in hectare	Aantal graven	Aandeel begravingen	Crematies
Heidehof	25,5 ha	20.500	50%	1300/jr
Soerenseweg	12,6 ha	7.600	21%	-
Wenum Wiesel	7,6 ha	3.300	15%	-
Uddel	0,8 ha	390	4%	-
Beekbergen	5,0 ha	2.600	10%	-

Het beheer gebeurt door de afdeling Beheer en Onderhoud. De activiteiten bestaan in hoofdlijn uit :

- het beheer van de algemene voorzieningen, zoals paden, parkeerplaatsen en groen;
- de administratie van grafuitgiftes, diensten en verplichtingen;
- de planning en coördinatie van begravingen, crematies en andere evenementen;
- het begeleiden en uitvoeren van begravingen en urnenbijzettingen
- het beheer van de graven.

Uitgangspunt is een kosten-batenneutrale exploitatie. De gemeente mag niet verdienen aan een begraafplaats, maar wil tekorten voorkomen. Omdat er bij elke uitgifte van een graf (zeer

langlopende verplichtingen worden aangegaan is er een financiële reservevoorziening om exploitatierisico's op termijn op te vangen. Deze voorziening ontwikkelt zich als volgt:

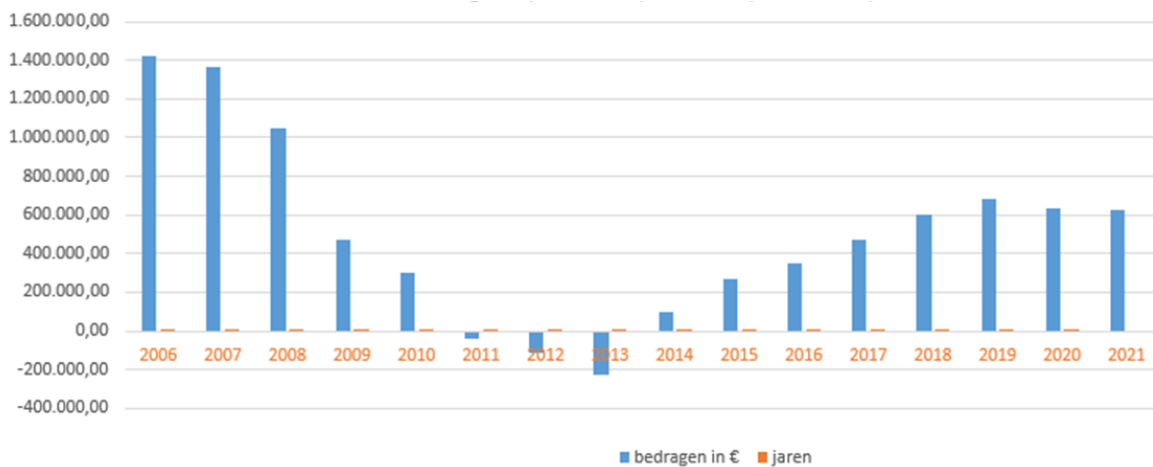

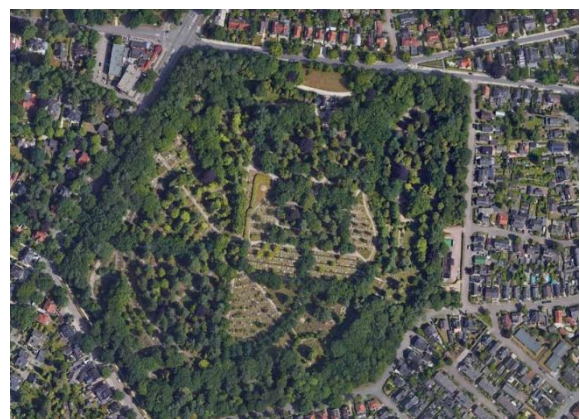
Fig ontwikkeling reservevoorziening begraafplaatsen

De dip in de grafiek in de periode rond 2012- 2013 was aanleiding om een aantal maatregelen te nemen om de exploitatie te verbeteren, waaronder efficiencyverbetering, een eenmalige bijdrage uit de algemene middelen en verbetering van het productaanbod.

De exploitatiekosten worden gedekt uit legesopbrengsten voor de uitgifte en onderhoud van graven, urnen, asverstrooiingen en afdrachten van het crematorium. Het saldo van de jaarlijkse uitgaven en de legesopbrengsten wordt in de reservevoorziening ondergebracht.

Bij de financiële exploitatie zijn enkele opmerkingen te maken:

- Bij het uitgeven van graven worden in een aantal gevallen verplichtingen aangegaan voor onbepaalde tijd (begrensd door de instandhoudingsduur van een begraafplaats). Dat maakt dat de lasten voor begraafplaatsen zeer lang voort kunnen duren. Weliswaar gelden hier ook hogere leges tarieven voor, maar met name bij oudere graven loopt dit uit de pas.
- Het actieve gebruik van de monumentale begraafplaats Soerenseweg loopt terug. Tegelijk vervult de begraafplaats als 'reservoir' van erfgoed en natuur een belangrijke publieke functie. Daardoor zijn de kosten hoger dan de opbrengsten. Dat wordt engszins opgevangen door een monumentensubsidie, maar niet volledig.
- Bepaalde voorzieningen op begraafplaatsen zijn voor algemeen publiek gebruik. Denk aan de reservering van rampenbegravingen, het onderhoud van algemene gedenkmonumenten, de groene uitstraling, het gebruik als wandelgebied e.d.

Begraafplaats Soerenseweg

In bovengenoemde gevallen rust een zeker risico op het toekomstige gebruik. In hoeverre is het redelijk om te verwachten dat deze kosten opgebracht worden in de tarieven van toekomstige gebruikers? Zolang de reserve voldoende positief blijft en de tarieven niet onevenredig hoog worden is dit geen financieel probleem. Het is echter wel wenselijk om dit risico zoveel mogelijk te beperken

door daar waar het voor de hand ligt de lasten buiten de begraafplaatsexploitatie te houden. Om die reden wordt bijvoorbeeld bij het onderdeel graven van Ambonese KNIL- veteranen een beroep gedaan op de algemene middelen (zie par 5.3)

2.5 Crematorium en paviljoen Heidehof

Binnen de gemeente is één crematorium gevestigd. Dat staat op een centrale plek op begraafplaats Heidehof. Wekelijks vinden hier ca 25 crematies plaats. Het crematorium is eigendom van Monuta en wordt op erfpachtbasis geëxploiteerd. De erfpacht loopt tot 1 oktober 2033. De erfpacht is met een eenmalige vergoeding afgekocht. De gemeente ontvangt voor ondersteunende diensten een kleine vergoeding per crematie.

Monuta is de enige aanbieder voor cremeren in de regio. De eigenaar is zich bewust van de gevoeligheden van deze positie en stelt hier open en zonder dominantie mee om te willen gaan. Uitgangspunt is dat het crematorium als zelfstandige aanbieder diensten levert aan alle partijen die daar gebruik van willen maken. De centrale positie van het crematorium op Heidehof en hoe zich dat verhoudt tot andere ondernemers is onderdeel van een stakeholdersproces rond een op te stellen toekomstplan voor de begraafplaats.

Behalve het crematorium beheert Monuta het paviljoen op Heidehof. Dit paviljoen is eigendom van de gemeente. Omdat het paviljoen en de algemene gebruiksruidtes van Monuta elkaar aanvullen is de dienstverlening voor het gebruik op voorwaarden uitbesteed aan Monuta. Dat maakt een betere en efficiëntere uitwisseling van diensten en gebruik mogelijk.

2.6 Wat kosten de graven en diensten in Apeldoorn?

Bij de uitgifte van graven betalen de nabestaanden leges. Die zijn als volgt samengesteld:

- het recht van gebruik van het graf voor een afgesproken termijn,
- leges voor het begraven,
- leges voor het grafonderhoud voor een afgesproken termijn,
- leges voor andere specifieke vormen van dienstverlening.

Met enige regelmaat verschijnen publicaties met vergelijkingen van de kosten van begravingen tussen verschillende gemeenten. Omdat gemeenten de belangrijkste 'aanbieder' van begraafplaatsdiensten zijn is het goed om het vizier op de tarieven scherp te houden. Kerkgebonden begraafplaatsen zijn het belangrijkste alternatief, maar daarvoor geldt de binding met de kerk als voorwaarde. Ook is er vaak sprake van vrijwillige inzet.

Omdat de aangeboden producten en diensten niet altijd vergelijkbaar zijn is een voorbeeld bijgevoegd van hoe het tarief van een particulier graf van 20 jaar, zich verhoudt tot vergelijkbare graven in enkele andere gemeenten.

Overigens komt in de burgerpanel-enquête naar voren dat de kosten slechts in beperkte mate een rol spelen in de keuze voor de uitvaartvorm.

Particulier graf voor 20 jaar met inlage 3 personen	
Apeldoorn	€ 3773
Gemeente L	€ 4181
Gemeente U	€ 4879
Gemeente E	€ 4084

Fig. Vergelijking tarief particulier graf voor 20 jaar (2020)

2.7 Bijzondere begraafplaatsen

De gemeente heeft als taak te zorgen voor voldoende begraafgelegenheid en wijst daartoe begraafplaatsen aan. De Wet op de lijkbezorging kent twee typen begraafplaatsen: algemene en bijzondere begraafplaatsen. De algemene begraafplaatsen vallen onder de directe verantwoordelijkheid van de gemeenten. De bijzondere begraafplaatsen behoren meestal kerkelijke genootschappen toe. Zij hebben daartoe ook een recht. Ook private rechtspersonen en particulieren kunnen verzoeken om grond aan te wijzen als bijzondere begraafplaats, maar dat is geen absoluut recht. Waar dat in Apeldoorn voorkomt betreft het met name situaties van voor 1991 toen de nieuwe Wet op de Lijkbezorging van kracht werd.

Apeldoorn kent de volgende bijzondere begraafplaatsen:

- drie rooms-katholieke (RK) begraafplaatsen,
- een joods-israelitische begraafplaats,
- een RK en NH (nederlands hervormde) begraafplaats in Loenen,
- de begraafplaats bij de NH kerk in Hoenderloo,
- het Nationaal Ereveld en de Nationale Veteranenbegraafplaats in Loenen,
- een particuliere (natuur)begraafplaats op het familielandgoed Westerwolde in Assel, die in 1955 open is gesteld voor niet-familieleden,
- enkele oude familiebegraafplaatsen.

De huidige beleidslijn voor bijzondere begraafplaatsen dateert van 1997. Deze is geformuleerd naar aanleiding van de kwestie “De Vries/Luttikhuisen”³ De huidige beleidslijn rond bijzondere begraafplaatsen komt neer op:

- voorkomen van ongeordende ruimtebeslag door begraafplaatsen,
- terughoudendheid met aanwijzen nieuwe begraafplaatsen,
- noodzakelijke uitbreiding zoveel mogelijk verbinden aan bestaande begraafplaatsen.

Sindsdien zijn er geen nieuwe bijzondere begraafplaatsen meer bijgekomen. Wel zijn er enkele wijzigingen aan bestaande bijzondere begraafplaatsen:

³ In 1997 is boer de Vries op een klein grondperceel van de familie op de Bakenberg begraven. Deze kwestie was aanleiding om in datzelfde jaar een beleidslijn voor bijzondere begraafplaatsen vast te stellen.

- de begraafplaats bij de kerk in Hoenderloo is uitgebreid en in beheer bij de Stichting Begraafplaats Hoenderloo;
- de erebegraafplaats in Loenen is uitgebreid met een veteranenbegraafplaats,
- voor de natuurbegraafplaats Westerwolde is een uitbreiding voor ca 1000 natuurgraven in voorbereiding.

Er zijn momenteel twee aanleidingen bekend die kunnen leiden tot nieuwe initiatieven: de groeiende behoefte aan islamitische graven en de opkomende belangstelling voor het natuurbegraven. Beide ontwikkelingen worden in hoofdstuk 3 nader toegelicht.

2.8 Identiteit, erfgoed en natuur gemeentelijke begraafplaatsen

De 5 gemeentelijke begraafplaatsen vormen een afspiegeling van de kernkwaliteiten van Apeldoorn en van de nederlandse begraafcultuur. De gebouwen vertegenwoordigen het erfgoed vanaf eind 19^e eeuw tot begin van deze eeuw.

Beekbergen

Beekbergen dateert uit 1929 en was de eerste gemeentelijke begraafplaats. Het is een gemeentelijk monument met een karakteristiek wit poortgebouw.

Soerenseweg

Voor de in 1897 geopende begraafplaats Soerenseweg geldt dat het een rijksmonument is dat tot de top 10 van historische begraafplaatsen behoort. Ook deze begraafplaats heeft een kenmerkend poortgebouw. Op de begraafplaats Soerenseweg zijn ca 300 bijzondere monumentale grafmonumenten te vinden die onderhouden worden door vrijwilligers. De begraafplaats heeft een kenmerkend ontwerp met een fraaie boomstructuur. Verder is de Soerenseweg een schatkamer van biodiversiteit. Er komen zeer zeldzame planten- en schimmelsoorten voor en de begraafplaats herbergt talloze vogels en vleermuizen. Ook hier zijn vrijwilligers actief om waarnemingen te doen. De begraafplaats wordt nog slechts beperkt gebruikt voor begraven, maar kent veel bezoekers die er verstillen en natuur zoeken. De begraafplaats heeft een vriendenstichting die zich over de bijzondere kwaliteiten ontfermt. Op deze oude begraafplaatsen zijn, met name op de graven van onbepaalde tijd, namen te vinden van mensen die de afgelopen 50 tot 100 jaar in Apeldoorn een belangrijke rol speelden.

Vanwege de bijzondere kwaliteiten, het teruglopend gebruik, de complexe beheeropgave en de grote maatschappelijke betrokkenheid loopt voor deze begraafplaats een proces om te komen tot een beheerplan. (zie actie in hoofdstuk 6).

Heidehof

Heidehof is de grootste begraafplaats met het breedste aanbod. De begraafplaats kent twee delen met elk een ander karakter. Het oudste deel dateert uit 1940 en is qua vormgeving, in landschapsstijl, en qua beheerproblematiek vergelijkbaar met begraafplaats Soerenseweg. Centraal op het oude deel staat het crematorium dat daar in 1994 gebouwd is. Het crematorium is voorzien van ontvangst- en koffiekamers. Samen met de oprijlaan vormt dit een beeldbepalend element. Het nieuwe deel van de begraafplaats is begin jaren '90 aangelegd. Kenmerkend is een strakke kamerstructuur die de grafvelden een zekere mate van intimiteit geeft. Verder is hier een rampenstrook aangelegd. Tussen het nieuwe en het oude deel in ligt een scheidingsstrook met daarin het 'glazen' paviljoen dat gebruikt wordt voor kleinere samenkomsten. Vanwege de grote drukte en diversiteit van activiteiten, ontwikkelingen rond het crematorium en de verkenning naar natuurbegraven loopt voor Heidehof een traject voor een nieuw toekomstperspectief. Dit wordt in par 3.1 verder belicht.

Begraafplaats Wenum

Begraafplaats Wenum is een relatief jonge begraafplaats die in het open landschap van Wenum ligt. Er is hier nog veel ruimte voor het traditionele begraven. De begraafplaats voorziet vooral het noordelijke deel van de stad en het buitengebied.

Begraafplaats Uddel

De begraafplaats in Uddel is een kleine en nog jonge begraafplaats waar de Uddelse gemeenschap een sterke binding mee heeft. Het dorp neemt daarin een actieve rol in.

2.9 Duurzaamheid

Op de gemeentelijke begraafplaatsen willen we duurzame materialen en technieken zoveel mogelijk aanmoedigen. Sommige keuzes die een grote impact op natuur en bodem hebben laten we niet toe. Ook streven wij naar hergebruik van oude grafstenen. Duurzaamheid is bij het beheer een belangrijk aandachtspunt. Gereedschappen zijn steeds meer elektrisch aangedreven en energiezuinig. Het gebruik van bestrijdingsmiddelen is geminimaliseerd. En materialen worden vaker opnieuw gebruikt. Door meer natuurvriendelijke beplanting en beheer is er een rijke biodiversiteit te vinden. Met name de oude begraafplaatsen zijn een hotspot van zeldzame soorten.

De Apeldoornse afdeling van de KNNV (www.knnv.nl) heeft bij inventarisaties maar liefst 645 verschillende planten- en diersoorten geteld op de oude begraafplaats Soerenseweg. Er komen vooral bijzondere paddestoelen en mossen voor. Zoals het zeer zeldzame gedrongen schoffelmos (zie afbeelding hiernaast). De waarnemingen worden opgenomen in de nationale databank flora en fauna (NDFB).

2.10 Beheersverordening begraafplaatsen

Gemeenten stellen beheersverordeningen op voor de gemeentelijke begraafplaatsen. De huidige beheersverordening voor de gemeentelijke begraafplaatsen is in 2018 in werking getreden. In deze verordening worden regels gesteld met betrekking tot onder andere het beheer, openstelling, typen graven en grafbedekkingen op de gemeentelijke begraafplaatsen. Naar aanleiding van te verwachten veranderingen in het aanbod van producten en diensten behoeft de beheersverordening binnen enkele jaren actualisatie.

2.11 Algemene uitgangspunten voor het beheer van de gemeentelijke begraafplaatsen

Samengevat kent het beheer van de gemeentelijke begraafplaatsen de volgende uitgangspunten.

- respect voor de omgang met overledenen en nabestaanden,
- ruimte voor nagedachtenis en herinnering,
- gelijke behandeling partijen,
- respect voor verschillende tradities en behoeften,
- respect voor natuur, erfgoed en culturele waarden.

3. Ontwikkelingen

3.1 Begraafplaats en crematorium Heidehof

Naar aanleiding van de wens van Monuta om nieuwe functies aan het crematorium toe te voegen heeft de gemeente een aantal gesprekken gevoerd met verschillende partijen die met de begraafplaats te maken hebben. Doel van de gesprekken was om tot een gezamenlijke toekomstbeeld voor de begraafplaats te komen. In het proces kwamen de volgende zaken naar voren:

- Op Heidehof worden verschillende diensten aangeboden door verschillende partijen. Dat levert een onrustig en klantvriendelijk beeld op voor de gebruikers en bezoekers. Er is behoefte aan een eenduidige uitstraling: Heidehof als 'merk'.
- De veelheid en diversiteit van activiteiten als diensten, bezoek, onderhoud en vieringen verhoudt zich niet altijd goed tot de rust die bij een begraafplaats hoort. Het is nodig om hierin meer afstemming en optimalisatie in planning, logistiek en gebruiksregels te vinden. Onderdeel daarvan kan zijn om de gedateerde onderhoudsunit te verplaatsen.
- Het is nodig om een beter inzicht te hebben in de toekomstige capaciteit en behoefte van begraafplekken en crematiecapaciteit.
- Er is behoefte aan nieuw 'productaanbod'. Zo wil Monuta extra rouwkamers en wordt de behoefte aan natuurbegraven en een buitenaula herkend.

Waar de partijen het over eens zijn is het beeld dat zij bij de begraafplaats hebben. Er is wel verschil in opvatting over hoe dit te vertalen naar ontwikkelingsafspraken. Voor een deel heeft dit te maken met verschillende belangen van de ondernemers die gebruik maken van de begraafplaats. Hier komt de rol van de gemeente als 'marktmeester' om de hoek.

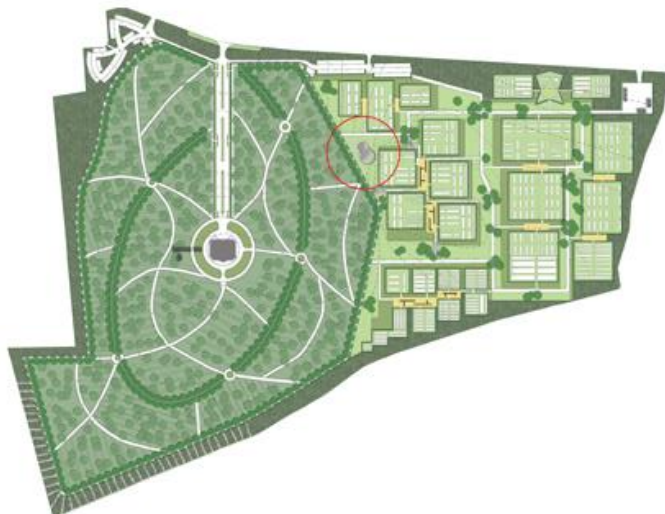

Fig plattegrond Heidehof

Er zijn verschillende ontwikkelscenario's denkbaar, die neerkomen op:

- de huidige lijn doorzetten met versterking van het eenduidige beeld naar buiten,
- met kleine aanpassingen optimalisaties doorvoeren die tot een evenwichtiger gebruik leiden,
- een forse ruimtelijke herorganisatie van faciliteiten.

Het proces met de partijen loopt nog door tot in 2022. Belangrijke aandachtspunten zijn:

- gelijke behandeling van de ondernemers,
- onrust en hinder als gevolg van activiteiten en vieringen voorkomen,
- met name de drukte rond het crematorium en het onderhoudsgebouw beperken door een betere spreiding,

- de uitkomst van het onderzoek naar een eventuele natuurbegraafplaats.
- de uitkomst van het onderzoek naar behoeften en capaciteit.

In het proces nemen wij verder mee een onderzoek naar de vervanging van de verouderde en niet bij de begraafplaats passende onderhoudsgebouwen, waarbij ook een verplaatsingsoptie wordt meegenomen. Bij afronding van het proces komt een actuele toekomstvisie op Heidehof beschikbaar. Voor het vervolg na 2022 verwachten wij een stakeholdersplatform in het leven te roepen, zodat wij permanent in gesprek blijven met de verschillende gebruikers.

3.2 Natuurbegraven als nieuwe begraafvorm

De laatste jaren is een nieuwe trend zichtbaar in de vorm van natuurbegraafplaatsen. Daar zijn her en der in het land inmiddels enkele tientallen voorbeelden van. Bij een natuurbegraafplaats gaat het feitelijk om een tijdelijke bestemming voor begraven en een blijvende bestemming voor natuur.

Alles op de begraafplaats is ondergeschikt aan de blijvende natuurbestemming. Hierdoor ontstaat een gevoel van 'eeuwigdurend' begraven. Natuurbegraafplaatsen ontstaan meestal in een landgoed- of natuursetting. In tegenstelling tot het meer traditionele begraven kunnen ze, vanwege het uitblijven van langdurige onderhoudslasten, een positief financieel verdienmodel opleveren. Landgoedeigenaren en natuurbeheerders zien hierin kansen om de exploitatie van het landgoed te verbeteren en nieuwe natuur te realiseren.

De flanken van de Veluwe zijn vanwege de sfeer en het natuurkarakter interessant als natuurbegraafomgeving. Binnen het Gelders natuurnetwerk (GNN) biedt de Provincie hier in beperkte mate ruimte aan. Apeldoorn is een grote gemeente met veel Veluwse randgebieden. Met name de hogere gronden in een natuurlijke setting maken Apeldoorn tot een interessante omgeving voor natuurbegraafplaatsen. Tegelijk mag de vraag gesteld worden in hoeverre het wenselijk is om natuurbegraven toe te staan. Een natuurgraf vraagt een relatief groot ruimtebeslag dat, met weliswaar een tijdelijke begraaffunctie, voor de zeer lange termijn wordt vastgelegd.

Volgens gegevens van de Landelijke Organisatie Begraafplaatsen (LOB) is het aantal natuurbegravenissen in de periode 2013 - 2019 verzesvoudigd en gaat het inmiddels om ca 1% van het aantal sterfgevallen. De branchevereniging BRANA (www.brana.nu) verwacht dat op den duur 5-10% van de overledenen een natuurbegravenis krijgt. De enquête van het gemeentelijke burgerpanel toont dat dit percentage mogelijk nog hoger uitvalt. Er zijn in het land enkele bedrijven actief die natuurbegraafplaatsen ontwikkelen en exploiteren. Vaak in samenwerking met een grondeigenaar. Zo werkt bijvoorbeeld Natuurmonumenten samen met Natuurbegraven Nederland. Er is ook een gemeente die zelf een natuurbegraafplaats heeft ontwikkeld, dat is de gemeente Doetinchem.

Apeldoorn kan op verschillende manieren omgaan met de opkomende belangstelling voor natuurbegraven:

- de ontwikkeling negeren.
- een natuurbegraafplaats toevoegen aan een bestaande begraafplaats,

- c. het beleid voor bijzondere begraafplaatsen verruimen om ruimte te geven aan private initiatieven.

Ad a. de ontwikkeling negeren

Het grote ruimtebeslag van natuurbegraafplaatsen zou een reden kunnen zijn om deze ontwikkeling te negeren. Dit betekent dat Apeldoorn deze mogelijkheid niet aanbiedt aan de eigen bewoners. Terwijl daar wel een forse behoefte voor lijkt te bestaan. Omdat er elders wel mogelijkheden voor natuurbegraven zijn zal in een aantal gevallen uitgeweken worden naar natuurbegraafplaatsen buiten Apeldoorn. Dit heeft nadelige gevolgen voor de exploitatie van de bestaande traditionele begraafplaatsen. Ook wordt hiermee een kans gemist om de functie natuurbegraven te gebruiken voor natuur- of landschapsontwikkeling.

Ad b. Een natuurbegraafplaats toevoegen aan een bestaande begraafplaats

Er zijn binnen het huidige beleid twee mogelijkheden om een natuurbegraafplaats toe te voegen. De gemeente kan het toevoegen aan een gemeentelijke begraafplaats of één van de bestaande bijzondere begraafplaatsen breidt hiermee uit. Momenteel is er één initiatief voor een toevoeging van een natuurbegraafplaats aan de bijzondere begraafplaats Westerwolde. Omdat het een bestaande begraafplaats is past uitbreiding in het huidige beleid voor bijzondere begraafplaatsen en werkt de gemeente onder voorwaarden mee aan een uitbreiding. Verder verkent de gemeente de mogelijkheid voor het toevoegen van een natuurbegraafterrein aan één van de gemeentelijke begraafplaatsen. (zie par 3.3)

Ad c. Het beleid voor bijzondere begraafplaatsen verruimen

In tegenstelling tot de traditionele begraafplaatsen heeft natuurbegraven een positief exploitatiemodel en is het daarmee aantrekkelijk voor private partijen. Die richten zich niet alleen op de lokale behoefte maar kijken ook naar de behoefte in de bredere omgeving. In Nederland zijn inmiddels enkele tientallen private natuurbegraafplaatsen ontstaan, waaronder geslaagde voorbeelden van synergie tussen de begraaffunctie en natuurontwikkeling.

Volgens de Wet op de Lijkbezorging is de gemeente bevoegd om bijzondere begraafplaatsen aan te wijzen. Het is voor private initiatiefnemers niet een vanzelfsprekend recht om een begraafplaats op te richten. In het beleid voor bijzondere begraafplaatsen heeft de gemeente in 1997 de keuze gemaakt om hier terughoudend mee om te gaan. (zie par 2.7). Wat zouden de redenen kunnen zijn om hier bij particuliere natuurbegraafplaatsen anders naar te kijken? Redenen om positief tegenover particuliere vormen van natuurbegraven te staan kunnen zijn:

- de natuurbegraafplaatsen voorzien in een behoefte waar de bestaande begraafplaatsen niet in voorzien,
- de natuurbegraafplaats heeft een tijdelijke begraaffunctie en moet uiteindelijk een blijvende meerwaarde voor natuur en landschap opleveren,
- de provincie staat het binnen voorwaarden toe in delen van het Gelders Natuur Netwerk (GNN).

Andersom zijn er redenen te noemen om geen particuliere natuurbegraafplaatsen toe te willen laten:

- de bestaande begraafplaatsen kunnen voldoende voorzien in de lokale behoefte,
- het is niet nodig en ook niet wenselijk dat er een reeks van private natuurbegraafplaatsen ontstaat die voor de lange termijn andere vormen van ruimtegebruik beperken,
- voorkomen dat private partijen wél het profijt van de financieel aantrekkelijke natuurbegraafplaatsen hebben, maar niet het exploitatierisico dragen dat de bestaande begraafplaatsen wel hebben,
- het heeft de voorkeur om begraafvoorzieningen zoveel mogelijk te bundelen, zodat faciliteiten als parkeerplaatsen en gebouwde elementen gedeeld kunnen worden.

Het is niet het uitgangspunt dat Apeldoorn zich profileert als ‘natuurbegraafgemeente’. Dat zou wel de uitkomst kunnen zijn als de gemeente de deur naar private initiatieven wijd openzet. Een uitnodigende houding ligt dan ook niet voor de hand. Maar het per definitie uitsluiten evenmin. In bepaalde situaties kan een private natuurbegraafplaats een welkome aanvulling zijn. Een planologisch **“nee, tenzij...”** benadering dus. Overwegingen om enige ruimte aan private initiatieven voor natuurbegraven te bieden zijn:

- De bestaande begraafplaatsen kunnen de lokale behoefte onvoldoende faciliteren.
- Enige mate van extra aanbod boven de lokale behoefte is gewenst. De reden hiervoor is dat in de praktijk een deel van de gebruikers van buiten de gemeente afkomstig zal zijn, waardoor het aanbod voor de lokale inwoners te beperkt is. Als normindicatie wordt uitgegaan van 50% boven de lokale behoefte.
- De private natuurbegraafplaats maakt het mogelijk substantiële meerwaarde voor natuur en landschap te realiseren.
- Het privaat initiatief maakt een ontwikkeling mogelijk die bijdraagt aan belangrijke Apeldoornse ruimtelijke en/of maatschappelijke doelen.

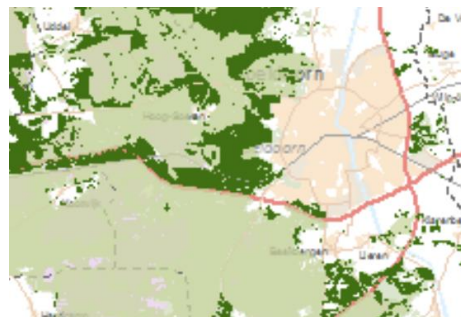
Voorwaarden waaraan in dat geval voldaan moet worden zijn:

- er is sprake van een tijdelijke begraaffunctie en een blijvende natuurfunctie,
- het past binnen de ruimtelijke context,
- er is voldoende omgevingsdraagvlak,
- het sluit aan bij het provinciale beleid voor GNN gebieden respectievelijk voor natuurbegraven,
- het past binnen de geldende wet- en regelgeving bijvoorbeeld op het gebied van Natura 2000.

Op dit moment is het nog lastig te zeggen hoe de markt voor natuurbegraven zich ontwikkelt. Er is duidelijk een verschuiving in uitvaartkeuzes en -aanbod gaande en de vraag is wat het effect is op de bestaande begraafplaatsen. Ook is het onduidelijk of er een sterke mate van ‘aanzuiging’ van buiten de gemeente ontstaat. Om die reden wordt voorgesteld om, volgens het hierboven geschetste “nee, tenzij...”principe terughoudend om te gaan met private initiatieven en vooralsnog rekening te houden met ruimte voor één pilot voor een private bijzondere natuurbegraafplaats. Naar aanleiding van de in hoofdstuk 6 genoemde evaluatie kan gezien worden of dit beginsel aanpassing behoeft. In hoofdstuk 4 wordt de capaciteitsbehoefte voor verschillende uitvaartvormen verder uitgewerkt.

De provincie biedt in het Gelders Natuurnetwerk (GNN) enige ruimte voor natuurbegraven. Dat is mogelijk binnen aangewezen zoekgebieden. Wel gelden een aantal strenge voorwaarden voor de wijze van gebruik en inrichting. Ook is natuurcompensatie vereist. Op het kaartje hiernaast zijn donkergroen gekleurd de zoekgebieden voor natuurbegraven rond Apeldoorn in het GNN weergegeven.

3.3

Toevoeging natuurbegraven aan gemeentelijk

aanbod

Zoals hiervoor geschetst is het vanuit de maatschappelijke behoefte wenselijk om ook in het gemeentelijk pakket in te spelen op meer aanbod voor natuurbegraven. De gemeentelijke afdeling B en O, die de begraafplaatsen beheert, verkent momenteel de mogelijkheid voor het toevoegen van een natuurbegraafterrein aan één van de openbare begraafplaatsen. De gedachte hierbij is om:

- natuurbegraven te verbinden aan een bestaande begraafplaats (beleidslijn 1997),
- dit te gebruiken voor het realiseren van een natuurdoelstelling,
- te voorzien in een lokale behoeftevraag,
- een zodanige productenmix aan te bieden dat het geheel van de openbare begraafplaatsen voor de lange termijn exploiteerbaar blijft.

Voor de gemeente heeft dit dus meerdere voordelen. Door het product natuurbegraven toe te voegen blijven de begraafplaatsen actueel in het gewenste aanbod en vergroot dit de kans op een kosten-batenneutrale exploitatie voor de langere termijn.

Een gemeentelijke natuurbegraafplaats kan ook een oplossing zijn voor de vraag naar plekken voor het onderbrengen van crematie-as. Crematie-as mag momenteel onder voorwaarden vrij uitgestrooid worden mits de grondeigenaar daarmee accoord gaat. Veel mensen kiezen zelf een uitstrooiplek uit of zetten de urn bij in een urnennis of -kelder. Een aantal mensen zoekt een uitstrooiplek op een gemeentelijke begraafplaats, maar de gemeentelijke begraafplaatsen bieden daar weinig ruimte voor. Een natuurbegraafterrein zou hier in kunnen voorzien.

Het aantal natuurbegraafplaatsen groeit gestaag. De gemeente Doetinchem heeft in 2007 een kleine natuurbegraafplaats (3 ha) aangelegd bij de algemene begraafplaats. De vraag vanuit de bewoners groeit sindsdien enorm. Inmiddels is een uitbreiding met ca 8 ha in voorbereiding. De natuurbegraafplaats trekt niet alleen inwoners van Doetinchem. Ongeveer een derde deel komt uit de omliggende regio en verder. De beheerder ziet een duidelijke verschuiving naar natuurbegraven.

Hoe verhoudt een gemeentelijke initiatief zich tot de Wet markt en overheid?

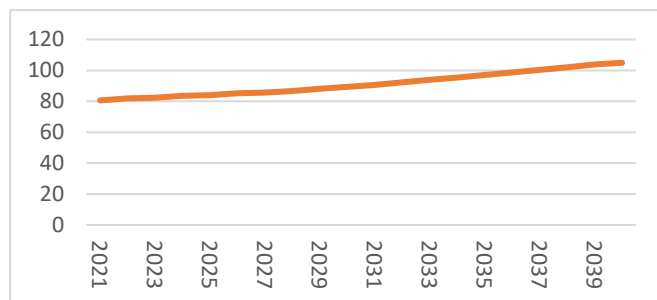
De keuze om zelf een natuurbegraafplaats te ontwikkelen roept de vraag op hoe zich dit verhoudt tot de Wet markt en overheid. Die wet beoogt dat de overheid geen oneigenlijke concurrentie met de vrije markt aangaat. De Wet op de lijkbezorging kent de gemeente de rol als bevoegd gezag toe voor

het aanwijzen van begraafplaatsen. Maar is niet vereist noch vanzelfsprekend dat de gemeente dit ook zelf uitvoert? Belangrijk daarin is dat de gemeente een eigen verantwoordelijkheid heeft in een kostendekkende exploitatie van de gemeentelijke begraafplaatsen en dat een natuurbegraafplaats een belangrijk rol speelt om daarin te kunnen voorzien. is. Ook richt de gemeente zich in beginsel op de lokale behoefte en is het geen vanzelfsprekend recht voor private partijen om een begraafplaats te hebben. Het zou anders zijn als de gemeente zich actief zou inspannen om een natuurbegraafplaats op te zetten die zich richt op de vraag van buiten de gemeente om hiermee meer inkomsten te genereren dan nodig is voor het beheer van de gemeentelijke begraafplaatsen.

3.4 Islamitisch begraven

De laatste decennia neemt het aantal moslims in Nederland toe. Voor de oudere moslims was begraven in het land van herkomst lang een vanzelfsprekendheid. Door de coronacrisis was dit in 2020 echter veelal niet mogelijk. Dit heeft mede bijgedragen aan een groeiend bewustzijn bij met name jongere moslims dat er meer islamitische begraafmogelijkheden gewenst zijn. Ook in Apeldoorn krijgen wij hierover vragen en zien wij deze groeiende behoefte.

Fig. prognose sterfte bij islamitische bevolking

De islamitische begraaftraditie kent een eigen vormgeving en rituelen. Daarnaast geldt het principe van eeuwigdurende grafrust. Eenmaal begraven zou het graf onaangeroerd moeten blijven. De vorm van eeuwigdurende grafrust komt ook voor in de christelijke begraaftraditie. De Wet op de lijkbezorging kent het principe van eeuwigdurende begraven niet, maar kent hiervoor de mogelijkheid van graven voor onbepaalde tijd. Dit betekent dat een graf blijft bestaan voor zolang de begraafplaats bestaat. Apeldoorn biedt de mogelijkheid voor graven van onbepaalde tijd. In het legestartief van deze graven wordt rekening gehouden met de exploitatielast voor de lange termijn die hieruit voortvloeit. Veel moslims hebben een ander referentiekader en zijn niet gewend aan de hoge kosten van een graf voor onbepaalde tijd. Zo is het in veel islamitische landen gebruikelijk dat de lange termijnzorg over graven door de moskeegemeenschap wordt overgenomen.

▲ Islamitische begraafplaats op Moscowa in Arnhem. © Rolf Hensel

Moscowa breidt uit met velden voor islamitische graven

Bron: De Stentor, editie Arnhem, 30-05-2021

De hoge kosten en het feit dat graven van onbepaalde tijd niet hetzelfde zijn als eeuwigdurend is een prikkel voor islamitische organisaties om zelf een begraafplaats te stichten. De Wlb biedt daartoe de ruimte aan kerkgenootschappen. Inmiddels zijn er enkele islamitische begraafplaatsen gesticht in Nederland. Vooral nog is er geen concrete vraag voor het stichten van een islamitische begraafplaats in Apeldoorn. Op begraafplaats Heidehof is nu al wel een islamitische afdeling. Wij zijn in gesprek met een vertegenwoordiging vanuit de Apeldoornse moskeeën over hoe Heidehof beter kan aansluiten bij de islamitische begraaftraditie.

4. Benodigde capaciteit voor begraven en cremeren in 2040

Voor een schatting van de benodigde capaciteit geldt de lokale behoefte als uitgangspunt. Dat wil niet zeggen dat dit volledig overeenstemt met feitelijke keuzes. Apeldoorners kunnen kiezen om elders te begraven of te cremeren, en andersom komen mensen van elders naar Apeldoorn. Omdat Apeldoorn een redelijk gevarieerd aanbod van voorzieningen heeft gaan wij ervan uit dat deze twee elkaar ongeveer in evenwicht houden. Voor het crematorium geldt dat er sprake is van een regionale functie. Daar zal in de capaciteit rekening mee gehouden moeten worden. Het gaat hier naar schatting om ca 250 crematies per jaar boven de lokale behoefte.

Verder is op de volgende onderdelen nog niet sprake van een lokale balans tussen vraag en aanbod:

- Op dit moment is er nog weinig aanbod mogelijk rond natuurbegraven terwijl de vraag groeit. Bij de natuurbegraafplaats Westerwolde in Hoog Soeren loopt een plan voor uitbreiding. Deze begraafplaats heeft deels een regionale functie.
- Hetzelfde geldt voor de mate waarin de groep moslims gefaciliteerd wordt. Alleen op Heidehof is sprake van enige lokale ruimte. Verder is er in de regio weinig andere capaciteit. Tegelijkertijd zien wij dat deze groep de komende jaren gaat groeien.

4.1 Prognose capaciteitsbehoefte

Te verwachten sterfte in de komende 20 jaar

Als uitgangspunt hiervoor dient de in par 2.3 genoemde sterftereeks, gecorrigeerd voor de tijdelijke extra sterfte door Covid en gebaseerd op een groei naar 180.000 inwoners in 2040. Daarmee komt het aantal rekenkundige sterfgevallen in afgeronde cijfers uit op:

- 2021 1630
- 2031 1780
- 2040 2100.

De schatting van de totale sterfte bedraagt bij een normale trendmatige ontwikkeling dan resp.:

- voor de periode 2021-2030 ca 17.000
- voor de periode 2031-2040 ca 19.400.

Het zal duidelijk zijn dat de nodige voorzichtigheid geboden is bij deze cijfers, zeker voor de tweede 10-jaarsperiode. Het Covidjaar 2020 laat bijvoorbeeld bijna 10% meer sterfte zien.

Ontwikkeling in behoefte aan uitvaartvormen

Binnen de keuzemogelijkheden die nu wettelijk zijn toegestaan leidt elk sterfgeval tot één van de volgende uitvaartvormen: begraven, cremeren of het lichaam ter beschikking van de wetenschap stellen. Aangezien dat laatste een verwaarloosbaar percentage is laten wij die in deze raming verder buiten beschouwing. De belangrijkste twee ontwikkelingen van dit moment zijn de opkomst van het natuurbegraven en een verwachte toename van het islamitisch begraven. Volgens cijfers van de Brana ⁴ bedraagt het percentage natuurbegraven nu ca 1%. Dat percentage gaat volgens de Brana de komende jaren groeien tot 5 á 10%. Ook uit de burgerpanel-enquete blijkt een flinke belangstelling

⁴ Branchevereniging voor natuurbegraafplaatsen

voor deze vorm van begraven. Omdat natuurbegraven om een heel andere ruimtelijke invulling vraagt dan traditioneel begraven zijn in par 4.2 ramingen gemaakt voor verschillende groeiscenario's.

Het islamitisch begraven komt qua ruimtebeslag in grote lijnen overeen met het traditioneel begraven. Ook zijn hier weinig specifieke gegevens over bekend. Daarom wordt dit niet afzonderlijk berekend maar meegeteld in het traditionele begraven.

Mogelijk komen er in de nabije toekomst nog andere uitvaartvormen. Omdat dit nog niet wettelijk verankerd is en er in Nederland nog geen praktische ervaringen mee opgedaan zijn blijven deze buiten beschouwing.

4.2 Capaciteitsbehoefte bij verschillende groeiscenario's natuurbegraven

Momenteel is de landelijke verdeling cremen: begraven ongeveer 67:33. Het is niet bekend hoeveel mensen in Apeldoorn nu al een keuze voor natuurbegraven maken. Natuurbegraven kan een belangrijke gamechanger te zijn. Enerzijds vanwege de heel andere begraafvorm en het benodigde ruimtebeslag en anderzijds omdat het niet alleen tot een verschuiving in de groep traditioneel begraven leidt maar ook in de groep cremen (zie uitkomst burgerpanel).

Voor de berekening van de benodigde capaciteit voor het natuurbegraven hanteren we 4 scenario's:

- A. scenario lichte groei : naar 2% in 2030 en 4% in 2040
- B. scenario matige groei : naar 4% in 2030 en 8% in 2040
- C. scenario sterke groei : naar 6% in 2030 en 12% in 2040.
- D. scenario zeer sterke groei : naar 8% in 2030 en 16% in 2040

De scenario's leiden tot de volgende aantallen natuurbegravingen verdeeld naar de twee 10-jaarsperiodes 2021-2030 en 2031-2040.

		A	B	C	D
2021-2030	17.000	170	340	510	1.360
2031-2040	19.400	580	1160	1760	2.330
totaal	36.400	750	1500	2270	3.690

Scenario A sluit niet aan bij de uitkomst van het burgerpanel. Dit scenario zou de uitkomst kunnen zijn als het aanbod in Apeldoorn en omgeving niet of weinig kan voldoen aan de behoefte.

Scenario B geeft meer ruimte aan de behoefte die blijkt uit het burgerpanel. Het sluit aan bij de inschatting van de Brana die uitgaat van 8 a 10%.

Scenario C gaat verder dan de inschatting van de Brana, maar sluit meer aan bij de uitkomsten van het burgerpanel, en de ervaringen in de gemeente Doetinchem (zie kader). Daar blijken de uitkomsten zelfs nog wat hoger uit te komen.

Scenario D zou de uitkomst zijn als de groei meer dan nu zichtbaar is doorzet.

Effect natuurbegraven op cremen en traditioneel begraven

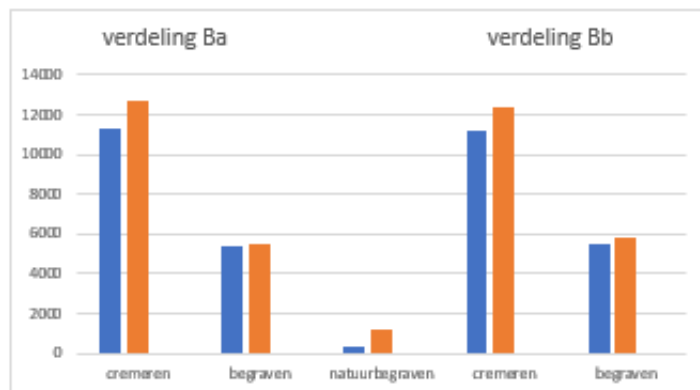
In de burgerpanel-enquête is geconstateerd dat de belangstelling voor natuurbegraven niet alleen uit de hoek van mensen die nu voor begraven kiezen komt, maar dat dat ook geldt voor mensen die in eerste instantie voor cremen kiezen.

Een keuze voor natuurbegraven leidt dus tot een daling van (traditioneel) begraven en cremieren, waarbij twee varianten zijn berekend:

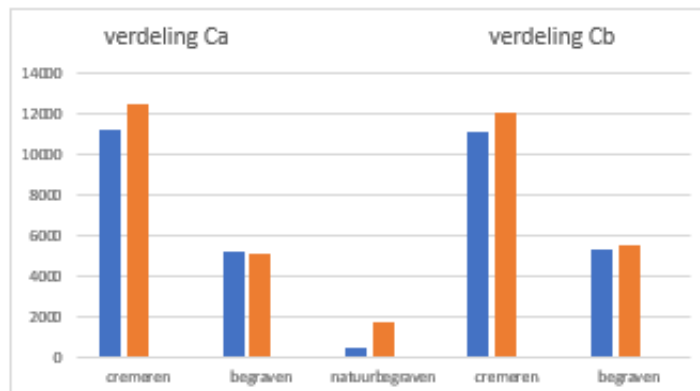
- a. resp 75% afkomstig van begraven en 25% van cremieren,
- b. resp 50% afkomstig van begraven en 50% van cremieren.

Omdat scenario A onwaarschijnlijk is wordt dit niet verder uitgewerkt voor de vertaling naar het effect van natuurbegraven op de bestaande verdeling van cremieren en begraven. Dat gebeurt wel voor de scenario's B, C en D waarbij dus een onderverdeling wordt gemaakt in de varianten a en b. Zo ontstaan drie scenario's met elk 2 varianten. Dit leidt tot de volgende uitkomsten voor de drie vormen: cremieren, (traditioneel) begraven en natuurbegraven.

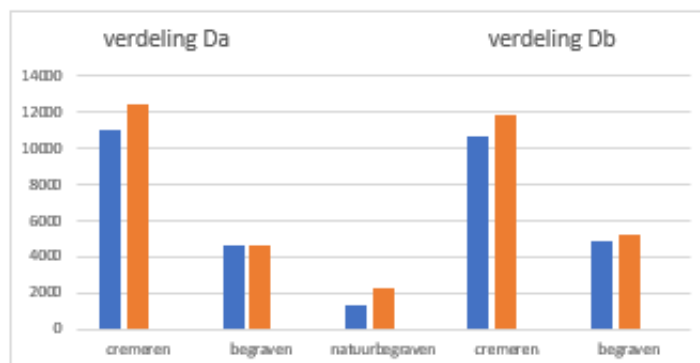
Scenario B groei
natuurbegraven tot 8% in
2040

Scenario C groei
natuurbegraven tot 12% in
2040

Scenario D groei
natuurbegraven tot 16% in
2040

■ periode 2021 - 2030
■ periode 2031 - 2040

De grafieken laten de ontwikkeling zien vanuit een lineaire groei van het natuurbegraven. In de praktijk is het onwaarschijnlijk dat de groei zich lineair voltrekt. De snelle ontwikkeling van natuurbegraafplaatsen laat zien dat het aannemelijk is dat als de mogelijkheid zich aandient er een

versnelling optreedt. Ook is niet zeker dat 16% het eindpunt is. In grafiek weergegeven ontstaat dan het hieronder geschetste groeimodel voor natuurbegraven.

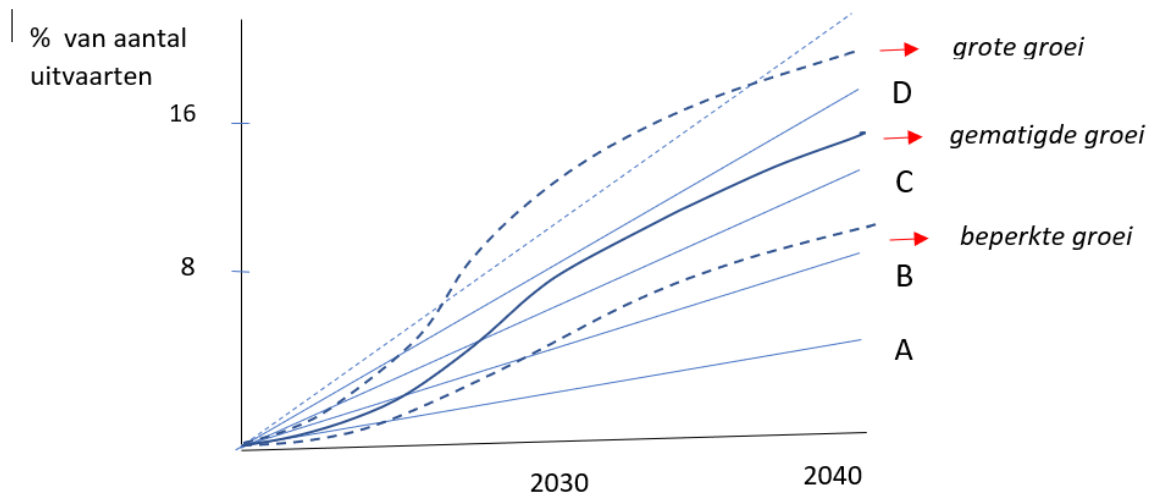

Fig. groeimodel natuurbegraven

Het is dus belangrijk om rekening te houden met deze onzekerheden. Verder kunnen in de toekomst mogelijk nog andere uitvaartvormen dan wat nu is toegestaan beschikbaar komen.

Wat is het beeld per uitvaartvorm voor de komende decennia ?

Cremeren blijft in het eerste decennium in alle scenario's rond 11.000. Vertaald naar aantallen per jaar bedraagt dit voor deze periode rond 1100; in de periode daarna loopt het op tot rond 1200 a 1250.

Het aantal (traditionele) begravingen beweegt zich in de scenario's B en C tussen 5000 en 5500, dus 500 á 550 per jaar. In scenario D zakt dit aantal naar 4600 per jaar, omdat het effect van natuurbegraven dan sterk gaat doorwerken. Per jaar gaat het dan om 450 á 500 begravingen.

Het aantal natuurbegravingen kent in de scenario's B en C in het eerste decennium een kalme aanloop met gemiddeld 30 tot 50 per jaar per jaar. Bij het doorzetten van de groei loopt het in de periode daarna flink op van gemiddeld 110 per jaar in scenario B tot 175 per jaar in de tweede periode in scenario C. In scenario D loopt het aantal natuurbegravingen van het begin af snel op, met in de eerste periode gemiddeld 140 per jaar tot 230 per jaar in de tweede periode.

4.3 In hoeverre voorziet de huidige capaciteit in de toekomstige behoefte?

Cremeren

Het crematorium op Heidehof heeft in de huidige situatie een capaciteit van ruim 1300, en mogelijk met optimalisatie meer, crematies per jaar. Ervan uitgaande dat er een regionale ruimte moet zijn van 250. Dat is in alle scenario's voldoende voor de lokale behoefte. Dat kan veranderen als blijkt dat de keuze voor cremeren verder doorgroeit. Maar daar zijn op dit moment geen indicaties voor. Wel bestaat de kans dat de wettelijke toelating van resomeren (zie par 1.4) tot verschuiving kan leiden.

Begraven

Er is in de scenario's B en C een redelijk constante behoefte van rond 500 a 580 begravingen per jaar. Als natuurbegraven flink doorzet, zoals in scenario D, kan dit tot een terugloop van het traditionele begraven leiden. Begraven wordt grotendeels voorzien door de gemeentelijke begraafplaatsen, maar voor een klein deel ook door andere bijzondere begraafplaatsen. Het gemeentelijk aandeel begraven bewoog zich de afgelopen jaren rond de 75 a 80%. Dat betekent dat de gemeente in de scenario's B en C rekening moet houden met 400 á 450 begravingen per jaar. Dat komt ongeveer overeen met het huidige aantal per jaar. In scenario D kan dit aantal ruim onder de 400 zakken.

Beschikbare graven op gemeentelijke begraafplaatsen

Omdat eventuele uitbreiding van een begraafplaats of het stichten van een nieuwe begraafplaats de nodige voorbereidingstijd kost is het goed om te weten hoe het gesteld is met de beschikbaarheid van begraafplekken. Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal beschikbare 'traditionele' grafplekken op de gemeentelijke begraafplaatsen.

begraafplaats	grafplekken	schatting ruiming	totaal
- Heidehof	3403	1808	5211
- Soerenseweg	279	284	563
- Wenum Wiesel	1722	108	1830
- Uddel	132	-	132
- Beekbergen	508	64	572
Totaal in voorraad (1-11-21)	6044	2264	8308

Nb Een graf bevat 2 of 3 grafplekken, waarvan een aantal reeds bezet is. Grafplekken volwassen+kindergraven. Aantallen excl rampenstroken.

Omdat een aantal graven nog lang onbenut kan blijven in afwachting tot een partner overlijdt is het nodig om in de voorraad 30% overcapaciteit te houden. Daarmee is de netto-voorraad ca 5.800 graven en beschikt de gemeente nog over voldoende begraafcapaciteit voor 11 á 13 jaar. Daarnaast onderzoekt de gemeente de mogelijkheid om natuurbegraafcapaciteit toe te voegen. Het is belangrijk om de komende jaren de ontwikkelingen goed te volgen, zodat tijdig besloten kan worden tot uitbreiding. Als doorlooptijd voor een eventuele uitbreiding moet rekening gehouden worden met tenminste 4 jaar.

Rekening houden met meer ruimte voor islamitische begraven

De islamitische afdeling op Heidehof werd tot voor kort nog maar beperkt gebruikt. Over de afgelopen jaren zien wij het gebruik toenemen. Momenteel heeft Apeldoorn een gemiddeld jonge populatie van ca 9,5 % mensen met een niet westerse herkomst. 6,5% is van turkse of marrokaanse afkomst. Het is niet bekend hoeveel actieve moslims zich in deze groep bevinden. Kijkend naar de demografische ontwikkeling schatten wij (een nauwkeurig inzicht van het aantal actieve moslims hebben wij niet) dat er een groep van ca 4 á 5 % van de bevolking is die gebruik zal maken van de islamitische begraaftraditie. Rekening houdend met dat het om een nog relatief jonge groep inwoners gaat en dat een deel van de overledenen een graf krijgt in het land van herkomst of op een speciale islamitische begraafplaats, schatten wij dat de behoefte aan begraven volgens islamitische traditie de komende jaren groeit van ca 20 per jaar nu naar 50 tot 70 per jaar tussen 2031-2040. In de capaciteitsberekening is deze groep meegenomen onder traditoneel begraven.

Natuurbegraven

Zoals eerder geconstateerd is er naar verwachting een groeiende behoefte voor natuurbegraven. Het aanbod hiervoor is in Apeldoorn op dit moment nog klein. Westerwolde is een begraafplaats met een natuurlijk karakter en wil uitbreiden met een natuurbegraafterrein. De begraafplaats richt zich niet specifiek op de Apeldoornse bevolking, maar is ontstaan vanuit een landelijke behoefte in de tijd dat er nog geen natuurbegraafplaatsen waren in Nederland. Naar inschatting dragen de 1000 nieuwe plekken voor ongeveer de helft bij aan de lokale behoefte en voor de andere helft gaat het om overledenen van elders.

De gemeentelijke afdeling Beheer en Onderhoud wil, als aanvulling op het gemeentelijke begraafaanbod, ook een natuurbegraafplaats aanleggen. Daartoe loopt een haalbaarheidsonderzoek die zich richt op een capaciteit van ca 2.500 plekken voor de komende 20 jaar. Als daar de 500 'lokale' plekken van Westerwolde bij worden opgeteld zijn lokaal ca 3.000 natuurbegraafplekken beschikbaar.

In de twee scenario's B en C komt voor de komende 20 jaar een behoefte van resp 1500 en 2270 begraafplekken naar voren. In scenario D loopt dit op tot ca 3100. Voorlopig is er, als beide initiatieven worden gerealiseerd, zelfs in scenario D voldoende lokaal aanbod beschikbaar.

Verder hebben zich inmiddels meerdere belangstellende private partijen gemeld voor het ontwikkelen van een natuurbegraafplaats. Omdat dit niet inpasbaar is in het huidige kader voor bijzondere begraafplaatsen is de beantwoording van deze verzoeken aangehouden tot de vaststelling van deze beleidsactualisatie.

Voor de lokale behoefte is een private natuurbegraafplaats niet nodig, maar zoals in par 3.2 is aangegeven zou onder de in die paragraaf genoemde voorwaarden eventueel ruimte geboden kunnen worden aan één in omvang beperkte pilot voor een privaat initiatief.

Faciliteiten voor bijzetten/verstrooien crematie-as

In de capaciteitsberekening zijn de bijzetting van crematie-as buiten beschouwing gebleven. Het gaat om een vorm die relatief weinig ruimtelijke impact heeft. Wel speelt het een rol bij de exploitatie. Zo zijn er speciale voorzieningen voor het plaatsen van urnen en kan een eventuele natuurbegraafplaats ook ruimte bieden aan het onderbrengen van crematie-as.

Slotopmerking bij capaciteitsberekening

- Mogelijk komen er op termijn andere vormen die nu nog niet wettelijk zijn toegestaan. Eventuele effecten hiervan zijn op dit moment niet te voorzien.
- Covid heeft ons geleerd dat jaarfluctuaties kunnen optreden. Voor de berekeningen is uitgegaan van een gemiddeld beeld zonder incidentele fluctuaties.

5. Herinneren en gedenken

5.1 de begraafplaats als gedenkomgeving

Een begraafplaats is een omgeving die bij uitstek uitnodigt tot verstillend en overdenking. Dat blijkt al uit de behoefte om een klein persoonlijk monument op een graf aan te brengen. Maar ook op andere manieren is er ruimte voor gedenken en herinneren op een begraafplaats. Met name als er behoefte is aan herdenking van een gebeurtenis of als het lot van een groep personen niet direct aan een graf is te relateren kan een begraafplaats gedenkplekken en/of gedenkevenementen faciliteren. Zo is er bijvoorbeeld tijdens Allerzielen (jaarlijks op 2 november) een herdenkingsbijeenkomst Licht op Herinnering op een begraafplaats in Apeldoorn. Ook zijn er gedenkplekken voor bepaalde groepen van overledenen, zoals bijvoorbeeld voor het ongebooren kind. Door ruimte te geven aan deze behoefte van zingeving, rouw en troost blijven de begraafplaatsen een belangrijke centrale plek houden voor de Apeldoornse gemeenschap.

5.2. Initiatief voor een herinneringsbos

Een herinneringsbos biedt met het planten van een boom een manier om uiting te geven aan het herdenken van een gebeurtenis of een overleden dierbare/naaste. Het komt regelmatig voor dat mensen graag een boom op of bij een graf willen planten. Dat laat de structuur van een begraafplaats meestal niet toe. De behoefte vanuit de samenleving om op een bijzondere en duurzame manier te herdenken en gedenken middels het planten van een boom, vervult de behoefte om tastbaar en blijvend uiting te geven aan het "levend" houden van een herinnering of gebeurtenis. Het is niet specifiek aan een begraafplaats gebonden, maar het sluit wel op elkaar aan. Een herinneringsbos, zo mogelijk in de directe nabijheid van een begraafplaats, biedt een goed

alternatief voor herdenking, herinnering of verstillend na(ast) het bezoeken van een monument, begraven en/of cremieren. Als gemeente zoeken wij samen met de Kyara Shines Foundation en enkele andere betrokken partijen naar een geschikte locatie voor het aanleggen van een herinneringsbos.

De Kyara Shines Foundation is in 2019 opgericht na het overlijden van het 13 jarige meisje Kyara. De stichting wil helpen anderen te laten stralen. Door dierbaren in het licht te zetten en door jongeren nieuwe zonnestralen te laten verspreiden. De missie heeft o.a. als pijler troost en bezinning. Dit doet zij door gespreken te initiëren over leven en dood en door herinnerings-ceremonies te organiseren. www.kyarashines.com

5.3 graven van KNILveteranen van Ambonese afkomst

Op de gemeentelijke begraafplaatsen in Apeldoorn, bevinden zich een aantal oorlogsgraven. Deze vallen onder "De Oorlogsgravenstichting" uit Den Haag. Daarnaast is er het "Nationaal Ereveld Loenen", waar naast oorlogsslachtoffers ook militairen liggen die in de Tweede Wereldoorlog gevallen zijn. Sinds vorig jaar is er ook het "Nationale Veteranen Begraafplaats Loenen" waar veteranen begraven, en of herbegraven kunnen worden, die na 1950 op missie zijn gegaan voor de Staat der Nederlanden.

Grafrechten KNIL Ambonezen - Nederlandse veteranen

In Apeldoorn bevinden zich een aantal graven van KNIL (Koninklijk Indisch Leger)-veteranen die een ambonese/molukse herkomst hebben. Deze groep veteranen staat bekend onder de - historisch militaire - groepsnaam "KNIL Ambonezen". Deze groep oud-militairen kwam in het jaar 1951 voor een periode voor maximaal zes maanden naar Nederland. Omdat het onmogelijk was om terug te keren is dit overgegaan naar levenslang. De opvang van deze groep oud-militairen was erbarmelijk en onwaardig te noemen. In de zogenaamde "burgemeesters-brief" van 21 maart 2021 vragen een aantal burgemeesters aan de minister-president om de gedane pijn en het leed aan de Molukse samenleving te erkennen. Deze brief is ook door de burgemeester van Apeldoorn ondertekend. (zie bijlage 1)

In Apeldoorn is er sinds de jaren zestig van de vorige eeuw, een gemeenschap die voortkomt uit deze KNIL-Ambonezen. Zij hebben een Molukse achtergrond, maar moeten gezien worden als een bevolkingsgroep van Nederlandse veteranen. De stichting Maluku4Maluku heeft zich ingespannen voor erkenning van deze groep veteranen door defensie. Dit is officieel geworden in het jaar 2017. De Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht van Griensven heeft hun "verlate erkenning" als Nederlandse veteranen uitgesproken, en dit mocht hij doen namens de voltallige Nederlandse regering. Ook een excuses volgde daarna binnen zijn toespraak. Het unieke van deze groep Nederlandse veteranen is dat zij de enige groep is, die nooit meer naar huis is gegaan. Nooit meer naar hun geboortegronden, en of ouders.

Als onderdeel van die erkenning heeft de Stichting Maluku4Maluku een plan opgesteld met betrekking tot de zogenaamde grafrechten van de veteranen en of hun partners. uitgewerkt. Dat plan ontslaat de nabestaanden en of rechthebbenden van de graven van de betaling van grafrechten. Het college van B en W heeft de intentie uitgesproken hieraan mee te willen werken en dit in de

beleidsactualisatie mee te nemen. Dit is verder uitgewerkt met een vertegenwoordiging van de Molukse gemeenschap in Apeldoorn en de stichting Maluku4Maluku.

Op dit moment betreft het in Apeldoorn een groep van 30 overledenen, waarvan er 23 op de gemeentelijke begraafplaatsen, 5 op een RK begraafplaats en 2 op begraafplaats Westerwolde zijn begraven. Het voorstel is om voor deze graven met terugwerkende kracht per 1 januari 2021 de rechten over te nemen. Dit in verband met het herdenkingsjaar van 70 jaar Molukkers in Nederland. Vertegenwoordigers van de nabestaanden hebben toegezegd ook zelf te willen toezien op het onderhoud van deze graven. Dit wordt in overleg met de gemeente uitgewerkt.

Het overnemen van de grafrechten heeft gevolgen voor de gemeentelijke begraafplaatsexploitatie, maar ook voor de andere begraafplaatsen. Weliswaar gaat het om een relatief klein bedrag, maar de keuze om dit te doen komt voort uit een algemeen belang. Zie hierover par 2.4 over kosten van algemeen belang. Voorstel is dan ook om dit uit de algemene middelen te bekostigen. Het ligt in de rede dat de gemeente dit ook doet voor de graven op niet-gemeentelijke begraafplaatsen in onze gemeente.

Een rol van nationaal belang is weggelegd voor het nationale Ereveld in Loenen. Daar bevinden zich de graven van militairen en verzetstrijders die bij oorlogshandelingen zijn omgekomen. Ook herbergt de begraafplaats een deel voor veteranen die zich hebben ingezet voor vredes- en veiligheidsmissies. Verder is er een herdenkings- en educatiecentrum gehuisvest, waar de verhalen rond oorlog en vrede worden verteld.

6. Uitvoeringsprogramma voor de periode 2022-2030

Voor de korte termijn

Kijkend naar de gemeentelijke rol rond wetgeving, facilitering en exploitatie van begraafplaatsen zijn voor de komende 5 jaar de volgende uitvoeringsacties nodig.

Heidehof

- Afronding van het proces om te komen tot een actuele toekomstvisie in 2022.
- Uitvoeringsacties die voort komen uit de toekomstvisie(2022-2027)
- Voortzetting stakeholdersplatform (2022 en verder)

Beheerplan Soerenseweg

- Visie op beheer en uitvoeringsprogramma (2023)

Ontwikkeling gemeentelijke natuurbegraafplaats

- afronding verkenning haalbaarheid en opstellen realisatieplan (2022)
- bestemmingsplan (2022)
- realisatie (2023)

Verder onderzoek naar behoefte en vorm islamitisch begraven

- uitvoering verkenning samen met vertegenwoordigers islamitische gemeenschap (2022-2023)
- realisatie benodigde aanpassingen (2023-2024)

Voorstel overnemen graven Ambonese KNIL veteranen

- lasten voor overnemen leges als voorstel in MPB 2023-2026 opvoeren (2022)

Aanpassen beheersverordening

- in 2023-2024 de beheersverordening actualiseren
- implementeren van eventuele aanpassingen t.g.v. nieuwe wetgeving

herinneringsbos

- samen met maatschappelijke initiatiefnemers de mogelijkheden verkennen voor de haalbaarheid van een herinneringsbos (2022)
- realisatie (pm)

evaluatie werkwijze bermmonumenten

- evaluatie van de werkwijze die in 2012 is geïntroduceerd.

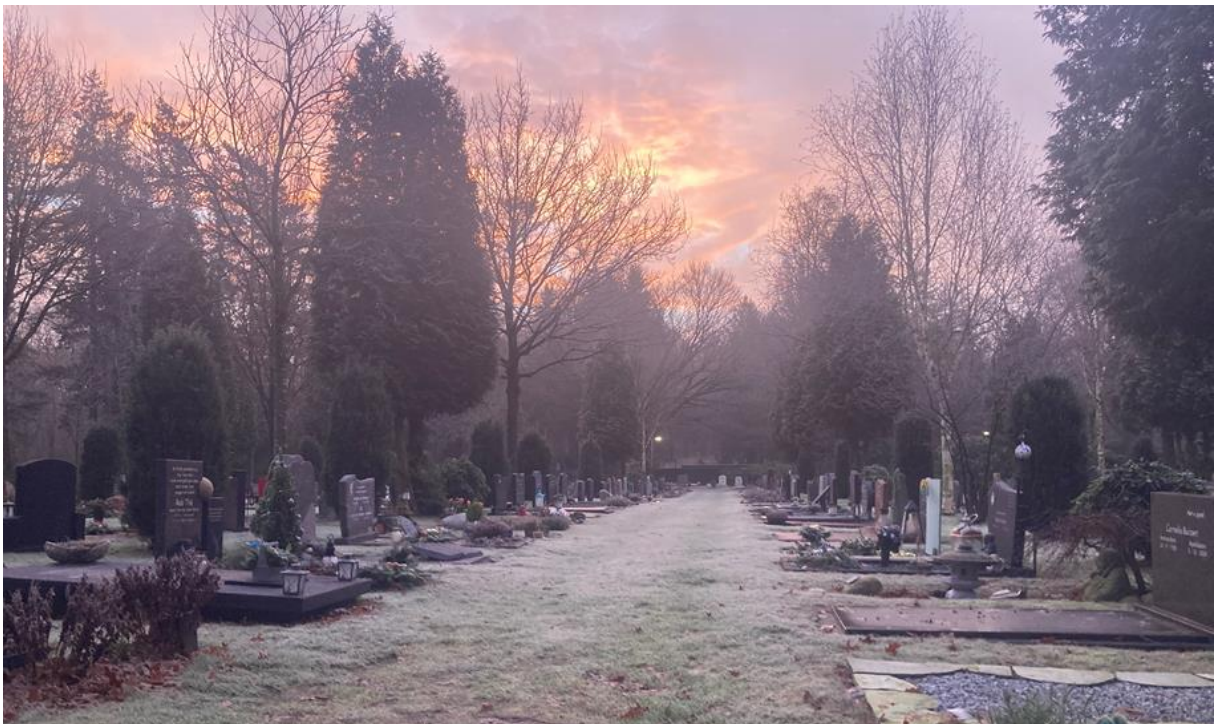
Voor de langere termijn :

- is een nadere verkenning nodig naar uitbreiding van het beschikbare aantal graven,
- evaluatie beleidslijn bijzondere begraafplaatsen naar aanleiding van ontwikkelingen rond natuurbegraven.

7. Risicoparagraaf

De manier waarop de gemeente uitvoering geeft aan het beleid voor begraven kent een risico met betrekking tot de exploitatie van begraafplaatsen. Het systeem van de exploitatie is zodanig ingericht dat de langlopende verplichtingen die de gemeente nu aangaat bekostigd dienen te worden uit toekomstig te innen leges. Doelstelling daarbij is dat geen beroep wordt gedaan op de algemene middelen (kosten-batenneutraal). Jaarlijkse schommelingen worden gebufferd via een financiële reservevoorziening. Zolang er sprake is van continuïteit in de stroom verloopt dat stabiel. Als er belangrijke verschuivingen ontstaan heeft dit invloed op de voorziening. Als die structureel negatief wordt zal dit vanuit de algemene middelen aangevuld moeten worden. Risico's kunnen bijvoorbeeld zijn dat het aandeel cremen verder doorgroeit of dat er een verschuiving naar natuurbegraafplaatsen buiten het gemeentelijke aanbod optreedt. Ook kan er wettelijk ruimte ontstaan voor nieuwe uitvaartvormen die aanleiding geven tot verschuivingen, zoals bv resomeren.

Door in de ontwikkeling van de gemeentelijke begraafplaatsen zoveel mogelijk in te spelen op de veranderende behoeften kan de gemeente dit risico beperken. Verder wordt voorgesteld om in de periode tussen 2025 en 2030, op basis van het verloop van de financiële voorziening en de ontwikkeling in de keuze van begraven een tussenbalans op te maken om te bezien of bijsturing nodig is.

Bijlage 1 enqueteresultaten bewonerspanel 55+

Respons: netto 674 van 1600 (42%, 91 hebben gekozen dit onderdeel niet in te vullen).

Wat spreekt u het meest aan?

- Cremeren	391	58%
- Begraven	210	31%
- Weet niet	57	8,5%
- Andere vorm	16	2,4%

Bij andere vorm wordt o.a. genoemd: resomeren en vriesdrogen

Omdat er mogelijk een verschil kan zijn in hoe mensen met verschillende opleidingsniveaus hier tegenaan kijken is dit nader geanalyseerd. Hieruit blijkt dat lager opgeleiden iets vaker kiezen voor cremieren en hoger opgeleiden iets vaker kiezen voor begraven. Dat betekent dat een lichte bijstelling van 1 a 2% ten gunste van cremieren en ten koste van begraven gerechtvaardigd is: dus resp 60% en 29%.

Hierbij moet rekening worden gehouden dat er een correctie nodig is voor de groep niet-westerse allochtonen, waarvan te verwachten is dat er een behoefte is aan de traditie van islamitisch begraven.

Conclusie: ongeveer 60% kiest voor cremieren en 29% voor begraven. 10% weet dat nog niet of maakt een andere keuze. Als rekening wordt gehouden met niet-westerse allochtonen ligt het percentage begraven waarschijnlijk hoger.

Opm: Na deze vraag verschillende vervolgspreken:

- **Cremeren + weet niet** > via cremieren naar natuurbegraven
- **Begraven + weet niet** > begraven en verder
- **Andere vorm** > naar laatste vraag over bezoek

➤ **Vervolg cremieren (groep cremieren + groep weet niet))**

Reden om voor crematie te kiezen? (max 2 keuzes, ingevuld 449, aantal keuzes 762)

- Geen zorg nabestaanden	76%
- Begraven spreekt niet aan	28%
- Persoonlijk gevoel	21%
- Goedkoper	20%
- Voorkeur familie	10%
- Anders	10 %
- Weet niet	4 %

Bij andere redenen (32 suggesties) komen met name terug:

- As is betere/prettigere gedachte 10x
- Minder ruimtebeslag en duurzamer 17x

Omdat verwacht wordt dat bij laag opgeleiden de kosten vaker een rol spelen is dit nader onderzocht. Hieruit blijkt dat dit iets vaker een rol speelt dan bij hoger opgeleiden: van de lager opgeleiden noemt 31% dit als argument.

Conclusie: ontzorgen nabestaanden is veruit de belangrijkste reden. Andere argumenten zijn het persoonlijke gevoel, financieel en minder beslag op de toekomst. Opvallend is dat financieel maar beperkt van belang is. Bij laag opgeleiden speelt dit argument iets meer dan bij hoog opgeleiden. Waarschijnlijk is dit ook de reden waarom lager opgeleiden vaker voor cremieren kiezen.

Asbestemming (n=448)

- Uitstrooien natuur	60%
- Uitstrooien pers. plek	22%
- Bijzetting op begr pl	12%
- Bijzetting pers. Plek	6%
- Anders	6%
- Weet niet	7%

Bij anders (24 suggesties) wordt het meest aangegeven dat het voor de ondervraagde niet uit maakt.

Conclusie: uitstrooien is veruit het populairst

>>>> door naar vraag 6 (natuurbegraven)

➤ Vervolg begraven (groep begraven + groep weet niet)

Welke vorm spreekt het meest aan? (267 ingevuld, 314 antwoorden)

(opm. Bij de beantwoording van deze vraag zat nog geen referentieplaatje. Dat was wel verderop bij de vraag over natuurbegraven.)

- Natuurbegraafplaats	128	48%	van 267 respondenten
- Openbare begraafplaats	103	39%	idem
- Christelijke traditie	60	22,5 %	idem
- Andere traditie	1	0,4%	idem
- Weet niet	14	5,2%	idem
- Anders	8	3%	idem

Omdat 47 van de 267 respondenten een dubbele keuze hebben gemaakt is gekeken welke combinaties gemaakt zijn. Daaruit komt naar voren dat dit met name geldt voor de combinaties:

- Openbaar + natuurbegr	23 st
- Christelijke + natuurbegr	12 st
- Openbaar+ christelijk	6 st

Een andere opmerking is dat islamitisch begraven nagenoeg niet genoemd wordt. Omdat inmiddels bijna 10% van de bevolking een niet-westerse achtergrond heeft zou je dit wel verwachten. Een rol kan spelen dat dit een relatief jonge groep betreft. Maar het beeld is ook dat deze groep in zijn algemeenheid minder vertegenwoordigd is in het burgerpanel.

Conclusie: in de groep die bij vraag 1 begraven of weet niet heeft ingevuld komt natuurbegraven bij ruim de helft van de respondenten naar voren als keuze. Voor de mensen die een dubbele keuze maakten was dat met name in een combinatie met natuurbegraven. Verder lijkt het er op dat de groep niet-westerse allochtonen die behoefte zouden kunnen hebben aan de islamitische traditie

nauwelijks vertegenwoordigd is in de groep respondenten. De informatie hierover zal op een andere wijze boven water gehaald moeten worden.

Wat zijn redenen om voor begraven te kiezen? (max 2, 455 keuzes op 267 enquêtes)

- Persoonlijke gevoel 42,5 %
- Plek nabestaanden 39,5 %
- Sfeer begraafpl 26 %
- Traditie, religie 22,5 %
- Al ander familielid 17%
- Langdurig graf 12,5 %
- Vertrouwde omgeving 3 %
- Anders 2%
- Kosten 1%
- Weet niet 5%

In de keuzes zit enig verschil tussen lager en hoger opgeleiden. De eerste groep gaat iets vaker uit van geloof/religie. De laatste groep kiest iets vaker voor sfeer en plek nabestaanden.

Conclusie: gevoel, beleving en traditie zijn de leidende argumenten. Opvallend genoeg spelen kosten bijna geen rol.

➤ **Vanaf hier sluit cremeren ook weer aan (n=658)**

In hoeverre spreek natuurbegraven aan? (voorbeeldplaatje bijgevoegd+ uitleg)

- Spreekt zeer aan 28%
- Spreekt beetje aan 30%
- Spreekt niet aan 35%
- Weet niet 7%

Omdat hier ook de groep 'cremeren' mee heeft gedaan is nog nader ingezoomd op hoe er in deze groep naar natuurbegraven gekeken wordt. Dit levert de volgende verdeling op binnen deze groep:

- Spreekt zeer aan 17%
- Spreekt een beetje aan 29%
- Spreekt niet aan 47%
- Geen mening/weet niet 7%.

Als je naar de groep kijkt die bij vraag 1 'begraven' heeft ingevuld komt er het volgende uit:

- Spreekt heel erg aan 43%
- Spreekt een beetje aan 32%
- Spreekt niet aan 21%
- Geen mening/weet niet 4%

Voor de groep die bij vraag 1 'weet niet' heeft ingevuld geldt het volgende:

- Spreekt heel erg aan 46%
- Spreekt een beetje aan 30%
- Spreekt niet aan 7%
- Weet niet 18%

Omdat natuurbegraven een relatief nieuwe ontwikkeling is is gekeken naar verschil tussen leeftijdsgroepen. Hieruit komt het volgende naar voren:

- Groep 55-64	Spreekt beetje/heel erg aan	64%	spreekt niet aan	30%
- Groep 65-74	“	55%	“	38%
- Groep > 75	“	44%	“	45%

Je ziet hier dat natuurbegraven meer aanspreekt naarmate de leeftijdsgroep jonger is. Dit bevestigt dat er sprake is van een trend.

Tenslotte is nog specifiek gekeken naar de relatie tussen opleidingsniveau en interesse in natuurbegraven. Hierin komt naar voren dat het bij lager opgeleiden iets minder aanspreekt dan bij middelbaar en hoger opgeleiden. Bij lager opgeleiden spreekt het bij 50% (zeer) aan. Bij middelbaar en hoger opgeleiden is dit ongeveer gelijk met ca 60%.

Conclusie: het aantal mensen dat positief denkt over natuurbegraven is veel groter dan alleen de groep die bij de eerste vraag begraven heeft ingevuld. Een substantieel deel van de mensen die als eerste keuze cremieren heeft ingevuld blijkt zich ook aangesproken te voelen door natuurbegraven. Er is een trend zichtbaar als je kijkt naar de verschillende leeftijdsgroepen. Verder spreekt het bij lager opgeleiden iets minder aan

Daarmee lijkt het gerechtvaardigd om te stellen dat de ‘markt’ voor natuurbegraven een groeimarkt is die een potentieel van 20 tot 30% van alle overledenen vertegenwoordigt. Dat gaat grotendeels ten koste van traditionele begraafvormen maar ook van cremieren.

Crematie-as bijzetten op natuurbegraafplaats?

- Spreekt zeer aan	14%
- Spreekt beetje aan	25%
- Spreekt niet aan	52%
- Weet niet	9%

Conclusie: beperkte belangstelling voor deze vorm. Mogelijk speelt een rol dat hier over bijzetten is gesproken. Bij de groep die voor cremieren koos blijkt as uitstrooien de meest wenselijke vorm. Mogelijk dat een natuurbegraafplaats hier wat in kan betekenen.

Redenen om te kiezen voor een natuurbegraafplaats (max 2 keuzes, 658 ingevuld)

- Sfeer natuurbegraafplaats	26%
- Mooiere vorm dan tradit begr.pl	24%
- Geen nazorg/kosten voor nabest.	22%
- Duurzame vorm	16%
- Langdurig graf	14%
- Mogelijkheid wandelen e.d	12%
- Mooiere vorm van cremieren	4,5%
- Weet niet/geen mening	31%
- Andere reden	5%

Bij andere reden zijn 30 suggesties genoemd. Wat opvalt is dat een aantal mensen zich juist tegen natuurbegraven uitspreekt: geen natuur aan opofferen (5x) en spreekt totaal niet aan (17x). Dat laatste komt vermoedelijk uit de hoek van mensen die expliciet voor cremieren kiezen.

Conclusie: een combinatie van gevoel, beleving en ontzorging nabestaanden

➤ **vanaf hier hebben weer alle respondenten de vragen ingevuld**

Bezoek begraafplaats op andere momenten dan begrafenis/crematie (673 ingevuld, dit is weer de totale groep van geenqueteerden)

- Ja meerdere keren per jaar	32%
- Ja, 1 keer per jaar	16%
- Ja, 1 keer per 2 jaar >	15%
- Nee	37%
- Weet niet	1%

Conclusie: 1/3 deel van de ondervraagden komt meerdere keren per jaar op een begraafplaats. Nog eens 1/6 deel komt er elk jaar wel een keer. Dat hangt uiteraard deels samen met dat het mensen van boven 55 jaar betreft die vaker met overlijdens te maken hebben.

Suggesties verbetering begraafplaatsen (542 ingevuld, meerdere suggesties mogelijk)

- Meer natuur	44%
- Plek voor kopje koffie oid	37%
- Bushalte	28%
- Gedenkboom	26%
- Ruimte voor samenkomst	24%
- Beter onderhoud	20%
- Variatie aanbod	18%
- Betere paden	14%
- Kunst	13%
- Versoberen en goedkoper	10%
- Bijzondere gebeurtenissen	8%
- P-plaatsen	7%

Van de vrije ruimte voor suggesties is rijkelijk gebruik gemaakt. Totaal 70 suggesties. Daarin worden meerdere keren genoemd:

- Prima zo, geen behoefte aan, etc	29x
- Prettiger maken voor verblijf)	6x
- Veiliger maken	4x
- Toegankelijker maken voor OV	3x
- Meer centrale verzamel – en bloemenplekken	3x
- Lagere kosten	2x
- Hulpmiddelen grafonderhoud, klapstoel ed	2x
- Plattegrond, digitaal register ed	4x
- Aandacht cultuurhistorie/karakter	2x
- Bloemenverkoop	2x
- Diversen	13x

Conclusie: aandacht voor natuur, koffieplek, ontmoeting en bushalte zijn belangrijk

Bijlage 2 tekst burgemeestersbrief inzake de molukse KNIL- militairen

Geachte heer Rutte,

Zondag 21 maart publiceerden een aantal burgemeesters een brief waarin zij het nieuwe kabinet oproepen om het leed dat de Molukkers 70 jaar geleden is aangedaan te erkennen. Op die dag, 21 maart, was het 70 jaar geleden dat de eerste Molukkers (voornamelijk KNIL-militairen en hun gezinnen) in Nederland aankwamen voor een tijdelijk verblijf van maximaal zes maanden.

21 maart 1951 arriveerde het eerste schip in Rotterdam. 21 juni 1951 voer het laatste schip met Molukkers de haven binnen.

Het betrof geen vluchtelingen, asielzoekers of migranten maar loyale militairen die in het Nederlandse leger hadden gediend. Zij kwamen met hun gezinnen. De militairen hadden niet alleen gediend, maar ook gevochten uit naam van onze koningin. Desalniettemin werd deze groep mensen niet met alle eerboden ontvangen in Nederland. Van een warm bad vol dankbaarheid was geen sprake. Het werd een ijskoude douche. De Ambonezen werden weggestopt in kampen die kort daarvoor nog door de Duitse bezetter waren gebruikt. De strijders voor de Nederlandse belangen werden zelfs ontslagen uit het leger. En van een snelle terugkeer was helemaal geen sprake meer. Er was veel leed, onbegrip en woede. Deze littekens zijn tot op de dag van vandaag nog voelbaar in de Molukse gemeenschap.

Wij als burgemeesters die zich verbonden voelen met de Molukse gemeenschap, menen dat het hoog tijd is voor een betekenisvolle stap.

Wij vragen u als Minister-President het bijzondere historische moment dit jaar aan te grijpen om te erkennen dat de wijze van ontvangst en opvang destijds Nederland onwaardig is geweest en dat dit diepe sporen heeft nagelaten, tot op de dag van vandaag.

De erkenning van deze situatie is van groot belang omdat de onvrede, die wij als burgemeesters hierover nog steeds aantreffen, ertoe leidt dat velen binnen de Molukse gemeenschap ook nu nog moeilijk naar de toekomst kunnen kijken. Zeker bij de jongste generaties zal een dergelijk gebaar veel pijn weghalen. 21 juni zou een prachtige datum zijn om een dergelijk gebaar te maken.

In aanvulling hierop zal er ook meer geïnvesteerd moeten worden (onder andere via gemeenten met Molukse wijken) in de Molukse gemeenschap. Hierbij gaat het wat ons betreft om versterking van de Molukse identiteit, cultuur en geschiedenis maar ook om versterking en ondersteuning op sociaal en economisch gebied.

Ook pleiten wij ervoor dat er weer een landelijk overleg komt met de Molukse gemeenschap om de achterdocht jegens de overheid te verkleinen.

Molukkers in Nederland hebben een grote verbondenheid met elkaar. Dat blijkt ook wel uit de diverse Molukse wijken en de wijze waarop Molukkers zich verbinden binnen gemeenten waar geen Molukse wijken zijn. Aan de andere kant zien we Molukkers in alle geledingen van de Nederlandse samenleving die er in slagen hun toekomst vorm te geven.

Er is ook een groot aantal rolmodellen. Molukse mannen en vrouwen, jongens en meisjes, die boven zichzelf zijn uitgestegen en een voorbeeldfunctie vervullen. Het prachtige, onlangs uitgebrachte boek 'Rolemodels, 70 Molukse succesverhalen' is daar het bewijs van. Er is sprake van een enorme veerkracht. Men verstaat de evenwichtskunst tussen respect en aandacht voor de eigen geschiedenis en het vooruitkijken naar de toekomst in Nederland.

Er zullen dus van alle kanten stappen moeten worden gezet. Vanuit de Nederlandse samenleving en overheid een erkenning van het leed dat is aangedaan. Aan de andere kant moet er worden gekeken naar de toekomst. Want zoals het boek Rolemodels beschrijft: 'Je kan niet hopen op een beter verleden, maar wel bouwen aan een hoopvolle toekomst.'

Laten we dát doen. Na de erkenning van het aangedane leed uit het verleden kunnen we door met de toekomst. Wij als burgemeesters zijn trots op de Molukse gemeenschappen in onze gemeenten.

We zien uit naar de samenwerking en een mooie toekomst en hopen op een bijzonder gebaar van u.

Met hoogachting,